

ESTUDI SOBRE LA ELABORACIÓ DE LA CRÒNICA DE PERE ·L CEREMONIÓS, per A. RUBIÓ Y LLUCH.

EN la historia de la nostra cultura mig-eval, poques figures hi ha tan complexes y importants com la del rey Pere ·l Cerimoniós (Balaguer: 5 set. 1319 — Barcelona 5 janer 1387). Com amant de les lletres y de les arts, se ·ns ofereix encara més rich en aspectes que Alfons el Sabi de Castella y Carles V de França, anomenat també ·l Sabi, els dos reis de la Edat Mitjana ab els quals té més semblança, y als quals volgué imitar més de una vegada. A haver estat músich, com el seu fill Joan, res l'haguera mancat per assemblarse al autor de les *Partides*; com ell fou poeta, legislador y historiador, y fou encara lo que no pogué esser el rey de Castella, un dels grans oradors polítichs de la Edat Mitjana, perquè la vida pública y representativa dels pobles catalans, va tornar a resucitar aquell genre peculiar, que casi havia enmudit pera ·l mon civilisat desde ·ls jorns de la antiguitat clàssica.

Però en cap aspecte ·l rey Pere té una personalitat tan marcada, com en el d'historiador. La historia fou per ell el culte de la seva vida. Cap altre monarca mig-eval pot posarse al seu costat; y més que com escriptor d'aquest genre, com enamorat de la historia. Ell la visqué y la realisà continuament; no sols en els llibres, sinò en l'acció, en els parlaments, y en la mateixa vida artística y fins en la de familia. Desde la tomba d'Iñigo Arista, el fundador de la dinastia aragonesa, fins al Partenon, tot va interessarlo. Un sentit imperialista y el amor a la grandesa de la terra, basat en un sentiment patriòtich, a la vegada històrich y nacional, va guiar tots els seus actes. Si no hagués tingut de lluitar per mar y per terra, dintre del seu casal y fora d'ell, ab tota mena d'enemichs que alçaven a la hora la seva superbia o ambició y la seva crueltat, haguera portat als seus pobles al cim del poder, en comptes de iniciar el capvespre de les seves glories. Cap regnat, ni el mateix del Conqueridor, l'únich que l'aventatjà en durada, presenta un quadro més confós y barrejat d'aconteixements de tota mena, de lluites fraticides y de guerres externes, d'intrigues y de tràgichs sucesos. Emperò lluny de tenir el concepte patrimonial de la monarquia de Jaume I y altres reis de la època, Pere III aspirà a la reintegració completa de la confederació catalana. Els catalans havien vessat la seva sanch inutilment en cent camps de batalla; la seva historia esdevenia, com per fi va fatal-

ment succeir, un combat infructuós, una actuació inútil, que per sa pròpia manca de finalitat resultava tràgica. Cap poble de la terra ha fet may tants esforços pera esser una gran nació, per quedarse a la fi, no sols privat de nacionalitat, sino totalment desheretat de totes les seves grandeses tan carament adquirides. El rey Pere III va tenir una política imperialista y cesarista a la vegada; va esser un vertader precursor dels fundadors dels grans imperis militars moderns.

Guiat d'aquest instint polítich va refermar conquestes mal assegurades, com la de Sardenya; va retornar al casal d'Aragó, el regne de Mallorca y els comtats de Rosselló y de Cerdanya, que el alt rey En Jaume havia disgregat de la corona; va fer lo mateix ab el marquesat de Tortosa, enagenat pel seu propi pare; va treballar quant pogué perquè tornés a entrar en la òrbita de la confederació la illa de Sicilia, abandonada per Jaume II devant de les impositcions del pontificat; y fins volgué recullir el fruit de la sanch ardenta y venjativa dels almogàvers catalans, anexionant als seus dominis els llunyans ducats d'Atenes y Neopatria. Un enfilall d'illes y arxipèlechs, les Balears, Còrcega y Sardenya, Sicilia y Malta, eren les anelles de la expansió mercantil catalana, y les tres penínsules del antich mar llatí, els puntals y el teatre de la seva civilització y de la seva grandesa. Com els Cessars romans, havia realisat el somni del imperi del *mare internum*, ab una expansió territorial que cap monarquia d'Europa ha assolit fins als nostres dies.

Tal com la actuació política y imperialista del monarca, se'ns presenta la seva obra d'historiador. Durant el seu regnat promogué la redacció de tres importants obres històriques, en dugues de les quals prengué una part personal y directa, a saber:

- a) Les Cròniques dels reis d'Aragó y comtes de Barcelona.
- b) La Crònica del seu regnat.
- c) Les Cròniques de Sicilia.

Desde la seva primera juvenesa sentí el rey Pere al escalf de la lectura de cròniques antigues y contemporànies el doble estímul de la redacció de una crònica general y dels fets del seu propi regnat. Als vint anys (1339) llegia les *Cròniques del rey de Fransa* del monastir de St. Denis, que feya traduir algun temps més tard (1351); als vint y tres les obres històriques del Arcabisbe de Tolédol (1342); un any després (1343) les gestes del seu gloriós rebessavi; als trenta (1349) les cròniques dels reis de Castella, Navarra y Portugal. En la seva edat més madura la seva curiositat s'extenia a les obres antigues y extranyes; coneixia y havia llegit la *Suma de les histories del mon* en francès (1363); el *Frontí* (1369) y les obres de Sant Isidor, del *Pacense* y Paul Orosi en traduccions nostrades; y lo que es encara més extraordinari, demanava en 1373 les *Cròniques de Hungría, Dacia* (Dinamarca) y *Norega*, quan tot just els famosos

cartògrafs catalans acabaven de donar a conèixer per primera volta, d'una manera més precisa que els italians, la vertadera situació y configuració geogràfica de la península escandinava. Aquesta afició a la lectura de textos històrics li durà fins als últims jorns de sa afanyada vida. La mort el sorprengué llegint, traduït al català, el *Speculum historiale* de Vincent de Beauvais.

La lectura de les gestes antigues dels seus regnes y dels seus antepassats, li encengué el cor en un culte ardent y apoteòsich, que sols ha trobat un ressò semblant en la consciència nacional més reflexiva dels estats moderns. Les *Gesta Comitum* y les cròniques militars, trobaven un esplèndid comentari en les dinou estatuës que dels comtes de Barcelona y reis d'Aragó, encomanava en 1342, quan encara era un infant, al famós imaginari Mestre Aloy, pera decorar ab elles el seu palau major d'aquesta ciutat; en els dinou esmalts ab les seves imatges, que fabricava en 1360, pera guarnir la espasa reyal de les coronacions, el no menys famós argenter Pere Bernes, y fins lluitant ab preocupacions de la època, a la manera dels Cèsars romans, s'alçava a si mateix una estatuïa en vida. Les antigues abadies no tenien per ell secrets; Poblet, Ripoll, Arles y Sant Victorià de Navarra, li oferien els seus codis y els seus pergamins; unes voltes demanava antigues cròniques; altres els testaments dels seus antepassats o antics processos; altres consultava punts històrics obscurs; y per últim l'arxiu reyal rebia d'ell una organització sistemàtica, dictant per la seva cancelleria ordinacions admirables, que feya extensives fins a arxius tan apartats com el de la ciutat de Caller.

Hem recordat aposta tots aquets fets pera demostrar que el rey del Punyalet no era un simple iniciador o protector de obres històriques, sino que les sentia d'una manera viva y continuada, y que estava pera elles més preparat que cap dels monarques d'aquells temps, als qui ab menys justícia, s'ha donat el dictat d'historiadors. No es, donchs, en ell aquest dictat una simple atribució majestàtica, basada en una tradició, que no descansa més que en la admiració, o en el respecte, com ha succeït ab el rey Jaume, sinó una serie de indicis y de activitats documentalment demostrades. Si en el decurs d'aquest estudi li hem de regatejar aquell títol, malgrat tants y tants mèrits com contragué per merèixer, es perque documentalment també, y més d'una vegada, se pot confirmar que tingué col·laboradors, no sols en quant a la historia general dels reis d'Aragó, sinó en aquella que semblava devia ésser la més personal, això es, en la seva crònica autobiogràfica. En ella especialment ens fixarém en aquest estudi, y sols parlarém de la primera per les relacions que ab aquesta té en algun dels seus capítols. Escatir el grau de participació directa que tingué el rey, en la obra que per abreviar anomenarém d'açí en avant *crònica reyal* (C. R.), serà l'objecte del present treball, que estem molt lluny de considerar com definitiu, ja que per això ens falta la principal base, o sigui una edició crítica dels textos de les dugues cròniques tan estretament aparellades. Mes aixís y tot, alguna

cosa's pot adelantar en l'escorcoll de la elaboració de la C. R., adhuc valentinos de les deficientes edicions ⁽¹⁾, que ara per ara podem utilitzar.

Dividirém el present treball en dugues parts principals. En la primera tractarém de provar la participació personal de Pere el Cerimoniós, en la C. R., demostrant al mateix temps que aquesta participació unes voltes fou directa, altres de simple direcció. En la segona estudiarém la seva elaboració interna, analisant un per un els llibres que la componen. Pera demostrar la major antiguitat del primer llibre respecte dels cinch restants, ens serà precís parlar de la anomenada crònica pinatesa, y ab aquest motiu estudiarém la gènesis cronològica d'aquesta obra, a la llum de noves observacions y documents.

I

La col·laboració del rey Pere III en la seva crònica personal la proven palesament dos fets: els documents de la cancelleria, y el pròlech que la precedeix. Els documents més importants que fins ara's poden aduir, son els següents:

I. La lletra del rey a Bernat Dezcoll, datada a Sant Cugat del Vallès, a 8 d'Agost de 1375, de la que hem de parlar més endavant ab major extensió, la qual fou publicada de primer per En Joseph Coroleu ⁽²⁾. La mera aprobació dels tres primers capítols, ja seria per si sola un reconeixement de l'alta y directa inspecció del rey, però ademés al parlar del quart capítol hi trobem las següents curioses advertencies: «*Lo quart (capítol) ..... podets fer tro lla on per nos es estat reconegut..... (y més endavant) e si res hi hi dubtets..... lexats hi espahi, de guisa que tota vegada se puixa continuar...*» Seria necessaria transcriure la lletra entera pera demostrar la participació continuada del rey. Tota ella no es altre cosa que la expressió del seu pensament en la manera de fer la obra, y al qual devia subjectarse el seu col·laborador encarregat merament de donar forma a les idees del monarca. En una paraula, aquesta famosa lletra ve a esser com una mena de minuta per l'estil de les que devegades se sorprenen en els arxius al costat dels documents, que havien d'estendre 'ls secretaris.

(1) *Crònica del rey de Aragón D. Pedro IV el Ceremonioso ó del Punyalet, escrita en lemosín por el mismo Monarca, traducida al castellano y anotada por Antonio de Bofarull.* — Barcelona, 1850. XVI-432 pàgines. De açí en endavant la designarem en aquesta forma: C. R., Ed. de Bofarull.

Arxiu Històric. *Crònica del rey d'Aragó en Pere IV lo Cerimoniós o del Punyalet*, escrita per lo mateix monarca, ab un pròlech de Joseph Coroleu. — Barcelona, 1885. 335 pàgines.

Historia de la Corona de Aragón (la más antigua de que se tiene noticia), conocida generalmente con el nombre de Crònica de San Juan de la Peña, impresa ahora por primera vez y publicada por la Excm. Diputación Provincial de Zaragoza. — Zaragoza, 1876. Text llatí y aragonés a doble columna. Un vol. en 4.º major, de XXIII-252 pàgs. (L'editor y comentador d'aquesta obra, publicada ab no gaire cura y diligencia fou D. Tomás Ximenes d'Embun.) De açí en endavant la designarém aixís: C. P., Ed. d'Embun.

(2) *La España regional.* Barcelona, Any 1887, pág. 531. — A. Pagès: *Recherches sur la Chronique Catalane attribuée a Pierre IV d'Aragon.* Romania. XVIII, pág. 235. — G. Llabrés: *Bernardó Dezcoll es el autor de la Crònica catalana de Pedro IV*, en la Revista de Archivos, Bibliotecas y Museos. Madrid, 1903, pág. 197. — Rubió y Lluch: *Documentos per l'història de la cultura catalana mig-eva.* Barcelona, 1908, pág. 263, Volum I. INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS. Desde ara designarém aquesta obra ab el sol titol de *Documentos*. I.

II. Document de 10 de Juliol de 1385. Es una segona carta, fins ara desconeguda, de Pere III a n'en Dezcoll donantli les gracies per el seu nou oferiment de continuar la crònica. En aquesta lletra s'legeix la afirmació categòrica de haver sigut començada per el rey, y es a més un'altre prova, de que tot quant pel seu compte escrivia en Dezcoll, havia de passar per la seva aprobació⁽¹⁾.

III. Lletra de Joan I al seu germà l'infant Martí, duch de Montblanch, de 24 Febrer de 1391⁽²⁾.

Aquest curiós document que demostra l'interés que els dos fills del rey Pere sentien per les gestes del seu pare, no enclou ni exclou categòricament la paternitat del rey, però sí destrueix l'hipòtesis de una redacció única y total d'en Dezcoll.

La nostra afortunada troballa del document de 1385, posa en el seu vertader punt el problema de la elaboració de la crònica del rey Pere. Abans del document publicat en 1887 per en Coroleu, era considerada com una autobiografia, obra seva. En Coroleu engrescat ab el seu descobriment el va donar a conèixer com una prova que tirava a terra d'una vegada per totes, la consideració de historiador del famós monarca, que com hem indicat abans, conta ab tants fets y punts en que apoyarse. Després d'aquest descobriment inesperat fou admesa per molts com veritat irrefutable, la exclusió absoluta del rey Ceremoniós de la dinastia gloriosa dels cronistes catalans, y en son lloch s'hi posà sols el nom d'en Dezcoll. L'Amadeu Pagès ja no s'entusiasmà tant, y en el seu excellent treball publicat en la *Romania*⁽³⁾, no semblantli prou l'argument del document de 1375, pera afirmar la atribució total de la crònica an Dezcoll, cercà ademés l'apoy del segon document de 1391, com més concluyent. Després la consideració del rey com historiador ha anat pujant de nou, y s'han capgirat altra volta els termes del problema. De primer s'atribuïa a n'en Dezcoll, no sols la paternitat de la crònica personal, sinò adhuc la de les *Cròniques dels Reis d'Aragó e Comtes de Barcelona*, coneguda vulgarment ab el nom de Crònica de San Joan de la Penya, com tractà de probarho en Gabriel Llabrés en son treball ja esmentat. Ara, pel contrari, erudits tan intel·ligents com els senyors González Hurtebise⁽⁴⁾ y Massó y Torrents⁽⁵⁾, creuen que la feina

(1) « Rebuda havem vostra letra e regraciantvos la oferta quens fets de continuar e acabar lo libre de la nostra vida COMENÇAT PER NOS e ya convenientment enantat, plau nos e volem que servan lorde quens havets fer saber com nos parega sufficient e bo, hi entenets ab tota diligencia de guisa que dins breu haja tal acabament quen hajam plaer e vos ne siats digne de laor... » — Arxiu de la Corona d'Aragó. Reg. 1372, f. 45 v.

(2) Gabriel Llabrés: *Bernardo Dezcoll es el autor de la Crònica catalana de Pedro IV*, pág. 42. Fou publicat també aquest doc. en la *Revista històrica de Barcelona*, per D. Manuel de Bofarull, t. IV, pág. 39.

Diu aixís: « Entés havem que en Bernat Dezcoll del ofici del Mestre Racional es passat desta vida. On com ell, segons be sabets, en temps que vivia, hagues fet part de les *Croniques* del dit senyor Rey nostre pare, les quals nos tenim, e enves ell ne hagues romas altra part, pregam e manam vos que totes scriptures tocants les dites Croniques, les quals se atrobaran en casa sua, prengats a vostres mans e aquelles a nos aportets ».

(3) *Recherches sur la Chronique Catalane attribuée à Pierre IV d'Aragon*. — *Romania*, XVIII, p. 233-280.

(4) *La Crònica General escrita por Pedro IV de Aragón*. *Revista de Bibliografia Catalana*. Barcelona (Avenç), vol. IV.

(5) *Historiografia de Catalunya en català, durant l'època nacional*. Extrait de la *Revue hispanique*, t. XV. — New York, Paris, 1906. — Un vol. de 148, pág. en 4^{rt}.

d'en Dezcoll se redueix a ben poca cosa, y recaben pera el rey no tan sols la iniciativa y participació en la C. R., sinò també en la Crònica pinatesa.

La veritat es que 'l document de 1375 dona arguments per tots, aixís pera 'ls que neguen en absolut la paternitat del rey, com pera 'ls que la sostenen en els mateixos termes. Per nosaltres el problema ha de plantejarse de una manera relativa, no rebutjant cap de les dugues tesis, perque abdues contenen un fons de veritat. Els dos parers, armonisats ens donen la conclusió de la intervenció personal del rey en les dugues obres històriques nacionals del seu regnat, y la participació continuada o intermitent de diferents y experts col·laboradors. Nous documents que tinguerem ocasió de donar a coneixer en el aplech d'ells, per la historia de la cultura catalana mig-aval, ja esmentat, han vingut a fer més llum sobre 'l problema, y a confirmarnos en la opinió que ja ens havien fet pressentir detingudes lectures del llibre de les gestes del alt rey En Jaume, de que les cròniques dels nostres monarques, al menys les del XIV segle, son com una extensió de la cancelleria real. Els documents a que acabem d'aludir, son els referents a una crònica del rey Martí I, fins ara desconeguda⁽¹⁾ y constitueixen una renovació del procediment cancelleresch empleat per el rey Pere, en la redacció de la seva autobiografia, recordant en un tot la lletra de 1375 a Bernat Dezcoll. Son dugues lletres datades a Saragoça el 29 juny 1398, en les que 'l rey Martí demana al seu antich canceller Pere Serra⁽²⁾, recentment nomenat Cardenal de Catania, les seves cròniques que li havia encarregades, pera continuarles personalment; y al seu escrivà de ració de Sicilia, Joan Aulesa, tots els papers y escriptures que 's refereixin als fets de la seva governació en la illa⁽³⁾.

La crònica de Pere III engendrà la personal del seu fill, el rey Martí, com l'autobiografia del rey Jaume sugerí en aquell una relació semblant. Com fou igual la sugestió, aixís també es idèntich el procediment. La iniciativa, l'impuls parteix del rey, que 's reserva també la direcció y inspecció continuades del treball, y fins la llibertat de retocar-lo personalment; els col·laboradors son els secretaris o cancellers o l'escrivà de ració que guardava les escriptures, en una paraula, la cancelleria real. Els col·laboradors del rey Pere, que fins ara conei-

(1) *Documents I.* — Pág. 399, doc. n.º CCCXLIX y CCCCL.

(2) Sols sabem d'aquest personatge, creat cardenal de Catania en 1397 pel papa Benet XIII, que en el mes d'abril de 1383 se trobava en la cort del papa. En el document que dona aquesta indicació, el infant Joan li demana notícies d'Itàlia y altres partides. Llavors era llicenciat en Decrets. Arx. Cor. Aragó. R. 1755, f. 112. Ni l'Eubel, ni en Gams donen cap més noticia d'ell.

(3) Vet aci els indicats documents en la part que més ens interessa: « e pregam vos que ns trametats tot quant vos tenets e haiats fet e encare en recort dels fets, que nos havem fets en Sicilia, com pus estesament porets, per manera que pugam continuar nostres croniques: hoc e encara volem e us pregam que ns trametats tot ço qui si es seguit despuys que nos ne partim, digne d'escriure, e de aqui avant se seguira, per continuar ho axi mateix en les croniques demunt dites. » *Documents I.* n.º CCCXLIX, p. 399.

El mateix dia, y sobre 'l mateix assumpte endreçava el rey Martí una altra lletra al seu escrivà de ració del regne de Sicilia, Joan Aulesa, en la que li manava que « totes e qualsevols letres e altres scriptures que vos haiats e tingats dels fets que nos havem fets stants en Sicilia, nos trametats per tal que aquelles pugam continuar en les nostres croniques. e no res menys de tot ço qui si es seguit despuys que nos ne partim, e se seguira d'aqui avant fets com pus larchs e esteses memorialis porets, e aquells nos trametats, axi com los haurets fet, per manera que ls pugam en les dites croniques continuar. » *Documents I.* n.º CCCCL, p. 400.

xem, son Tomàs Canyelles y Bernat Dezcoll; els del rey Martí, Pere Serra y Joan Aulesa.

En un rey tan personal, tan vanitós, tan minuciós com Pere III, que tot ho volia examinar, dirigir y veure per ell mateix, aixís en els més arduus fets polítichs, com en el arrenjament del seu jardí, en el d'un frè o de la sella del seu cavall, o en el disseny d'una sepultura, no 'ns ha de sorprendre aquesta col·laboració dels seus escriptors àulichs, en les mateixes obres històriques que iniciava y en les que 's delitava en treballar. Ningú com ells que redactaven a diari la seva correspondència més íntima y familiar, podia fer ab més facilitat la suplantació del estil y de la personalitat reyal, que constantment exigia la cancelleria. No 's tractava d'una superxeria o d'una usurpació irrespetuosa y falsa de la persona del rey que de cap manera haguera estat permesa en les severes costums d'aquella època, sinó d'un acte merament burocràtic y natural, acceptat sense cap extranyesa. An aquets escrivans y secretaris, ja no els monarques, sinó les reines, els prínceps tots de la reyal familia, els hi confiaven en la correspondència els fets més íntims de la seva vida, els seus dolors físichs y morals, la seva pobretat, les seves confidencies, y moltes voltes en la diplomacia els negocis més arduus y transcendents. ¿Per què, donchs, extranyarnos de que 'ls confessin la relació dels actes públichs y polítichs que per altra part, moltes voltes trobaven descrits ab més vigor y ab tota la sentor fresca encara de la realitat, recentment viscuda, en els documents de la mateixa cancelleria, escrits per ells o pels seus antecessors sota la impressió directa dels sucesos? De vegades els documents consultats son molt més interessants que 'ls resums o *memorials*, com diu el rey Martí, que d'ells devien fer, per encabirlos en una narració tan sintètica y comprensiva, com ho ha d'esser una crònica.

Si la suplantació cancelleresca era admesa en quant a la persona, ja que 'ls secretaris devien redactar tots els documents en nom del rey, no ho era menys fàcil en quant al estil. En aquests dies de la Edat Mitjana, per regla general, (sols ha de ferse una escepció en obres escrites ab intent verament literari), no era una cosa tan determinada com ho fou més tard, l'adopció de formes peculiars y diferencials, que en les literatures més cultivades constitueixen lo que s'en diu estil propi y personal. La llengua parlada y la escrita, casi no 's diferenciaven, com tampoch existien en tal grau diverses classes de dialectes o maneres de parlar d'una mateixa llengua nacional, corresponent a les diferents categories socials, com succeeix en civilitzacions més complexes y adelantades. El rey Jaume I, com el rey Pere, parlen poch més o menys, com deuria parlar un hom del poble d'aquell temps, y fora de certa grandesa que trobem en el primer, y que no sabem veure en el segon, al llegir les seves cròniques, ens fa l'efecte que ohim una conversa o narració familiar. Además la preocupació principal dels escriptors, y sobre tot en el genre que estudiém, era fer més aviat una obra útil y pràctica, que intencionalment estètica, y fins arribém a pensar,

que aquella gent creya, que fora de la poesia, un escriptor no ho era de debò o no 's podia lluir, sinó escrivint en llatí. El Renaixement italià donà la plena consciència de l'art y de l'estil literari en les llengües vulgars, y a la darrerria del XIV segle, ja trobem llibres en prosa escrits ab una orientació y un impuls intencionalment estètic. Si les cròniques resulten unes joyes literaries, no es cabalment perque 'ls autors tinguessin tal intent, que 'ls guiava sols confosament, sinó pel mateix candor, sobrietat y espontaneïtat ab que estan escrites, pel vigor d'una força que s'ignora a si mateixa, donantli encara més atractiu, perque li treu tot llevat d'afectació y de calculat efectisme.

La participació personal del rey en la seva crònica 's demostra no sols pels documents que hem citat anteriorment, y sobre tot per la lletra resum de 1375, dirigida a Bernat Dezcoll, sinó també pel proemi o pròlech de la obra, que porta 'l doble segell del seu caràcter moral y del seu estil literari. La lletra esmentada que analisarém més endevant, ve a esser com una exposició de les condicions extrínseques, per dirho així, de la seva obra històrica, tal com el rey Pere la concebia, mentres que 'l segon determina la seva finalitat, y enclou el que podriem anomenar criteri intrínsech o filosòfic que la guia. Aquest en el fons no es altre que 'l sentit providencialista, que ha inspirat a tots els historiadors cristians desde el temps de Sant Agustí fins als nostres dies. Donoso Cortés hi trobaria en aquest proemi la seva fórmula de la filosofia de la historia, treta de Fenelon: «l'home es mou y Deu 'l guia». «La natura divinal, diu el rey, es principi primer de tota criatura, e la governa e sosté... e per la sua providencia se fan totes les obres que s'esdevenen en lo mon.» De Deu procedeix també la reyal presidencia, o sigui la dignitat reyal, que es instrument del seu divinal poder, y per això a la potencia del Criador ha d'esser atribuït tot lo que l'home fa y obra. Per lo tant cap honor y gloria ha de donarse may als reis per les seves accions, que no son mèrit seu, ni del poble, ni dels seus concellers, *ni es dèu a la diversitat de les nacions subjugades a la corona d'Aragó, ni a aquelles que l'han prestada socors y ajuda, «com tots no som sino pòls e terra, e som poble del senyor quins ha creats e ovelles del seu peximent»* sinó que tot es voler de Deu, y tot redunda en gloria seva. Aixís ho recorda el rey ab el versícul del Ps. CXIII, que es el text y el lema del seu proemi: *Non nobis Domine, non nobis, sed nomini tuo da gloriam*. Tots els cronistes catalans tenen el mateix sentit providencialista de la historia, com nascuts en mig d'una societat pregonament cristiana, però cap formulà aquest criteri d'una manera tan precisa y eloqüent com el rey Pere.

S'ha dit, y es ben cert, que escrigué la seva crònica sugestionat per la lectura de les gestes del seu gloriós tresavi, Jaume 'l Conqueridor, y que en el pròlech s'hi sent molt la imitació. N'hi ha prou per probarho posar a la vista alguns paragrafs d'una y altra obra. No obstant, aquesta imitació es sols accidental, y reduïda als passatjes que fan referencia al exemple que de la seva

lectura en podran treure, no tan sols els seus sotsmesos, sinó especialment els demés reis succeïdors seus. En tot lo demés el pròlech revesteix un caràcter del tot personalíssim, que tan de bò tingués el de la crònica del rey Jaume. No es possible negar, tan marcat es aquest caràcter, l'autenticitat d'aquestes planes. La substitució cancelleresca seria aquí una irreverència y una superxeria. No hi ha genre en el que menys se pugui dubtar de la participació directa del rey, que del oratori, y el seu pròlech no es altre cosa que una oració escrita de sa propia mà, segons el gust escolàstich y el rigorisme llògich, llavors en guisa. Un document que hem publicat, posa fora de dubte la redacció personal del rey en les seves proposicions reials y la cura ab que les recullia y les ordenava, fentne d'elles com una colecció oficial que 's guardava en l'arxiu reyal (1). El pròlech té una gran tirada a tots aqueixos discursos que han arribat fins a nosaltres salvats en els processos de Corts, o en els registres de la cancelleria o resumits en sa mateixa crònica. Aquesta semblança se nota tant per la ordenació metòdica ab que 's descapdellen, sota 'l jou d'un text bíblich, sempre molt ensopegat, quant per el baf de vanagloria personal que en tots ells traspúa. En ells no deixa may el rey de recordar la seva missió providencial, ni de considerarse com braç y instrument de Deu pera 'ls seus regnes. Com ve a dir ab la seva usual precisió el Sr. Massó y Torrents, Pere 'l Ceremoniós se sentia rey, y Deu sempre l'havia guiat y l'havia tret en bé de totes les dificultats; tenia traça de teòlech pera justificarse de tots els seus actes. L'orgull li feya trobar justos els més indignes, y en el pròlech de la seva obra, — un dels documents y dels moments que millor ens el fan coneixer — (2), arriba a compararse ab David, que no sols guerrejà ab els reis vehins, sinó ab el seu poble que s'alçà ab Absalón, son fill; aludint a les lluites de les Unions, y a la guerra de Castella: «*Dominus eripuit me de ore Leonis et de manu Urci*: com Deu, nos ha deslliurat de la mà del rey de Castella qui era leo devorant per sa mala condició e propietat, e per son senyal, com en sa bandera fa leó.» (3)

La seva refinada hipocresia trobava disculpa per totes les crueltats y aixís després de les seves horribles venjances dels caps de motí de la Unió, contades ab repugnant sanch freda en planes que creyem també escrites de sa propia mà, el veyem justificarles ab aquella sentència llatina: *nullum malum impunitum; nullumque bonum irremuneratum* (4).

(1) Rubió y Lluch: Algunes consideracions sobre l'oratoria política de Catalunya en l'Edat Mitjana. Revista dels *Estudis Universitaris Catalans*. Vol. III, any 1909, pág. 216.

(2) J. Massó y Torrents: *Historiografia de Catalunya en català durant l'època nacional*: pág. 66.

(3) C. R., Ed. de Bofarull, pág. 21.

(4) C. R., Ed. de Bofarull, Llib. IV, cap. 9, p. 242. — Pinta també de cos sencer l'hipocresia y crueltat del rey una seva lletra de 5 Janer 1382 al veguer de Barcelona ab motiu del seu matrimoni ab D.ª Sibília, en la que li encarrega que apresuri l'execució de les sentències pendents, pera impedir que 'ls criminals poguessin aprofitarse del indult que anava a promulgar ab motiu de dit acontèixement, encarregantli la major reserva sobre aquesta orde. (Arx. Cor. Aragó. Reg. 1278, f. 43.)

Després del pròlech la prova més manifesta de la participació personal del rey, en la seva crònica, es la lletra ja esmentada del rey a Dezcoll de 1375, en el anàlisi de la qual, no en quant al seu fons històrich, sinó en quant al seu esperit, convé ara que entrem.

Ella no es sols una de tantes minutes cancelleresques com sovint eixien de mans d'un dels reis més personals de la nostra Edat Mitjana, sinó que revesteix un interès extraordinari en quant ve a expressar el concepte o criteri que de la historia en tenia format. Desde aquest punt de vista el indicat document es únich en el seu genre en la nostra cancelleria, y ve a completar el pròlech, en quant aquest enclou, com ja hem dit, el sentit històrich intern, mentres que aquell ens mostra el seu criteri formal o extern.

Abans de tot, la seva obra havia d'esser ordenada, es a dir, subjecta a una rigorosa cronologia. Aquest orde devia portarse fins a una minuciositat extraordinaria, que de seguirse al peu de la lletra haguera llevat a la crònica gran part del seu valor. Afortunadament la grandesa o el interès dramàtich dels fets, o la descripció detinguda y pintoresca, trenca moltes voltes la ferma quadrícula en que el rey volia tancarlos, reduintlos a un sech registre històrich. Ell encarregava a n'en Dezcoll que ho posi tot *per jornades*, com se veu sobre tot en els llibres III y VI, y perque sigui més exacte el còmput, y no 's pugui equivocar, afegeix: «*e de les jornades vos podets certificar molt ab los llibres de nostre scrivá de ració*». Més endevant veurém la significació d'aquest encàrrech. La utilitat que d'aquesta cura del rey n'ha resultat per la seva crònica no cal remarcarla; aquesta meritoria circumstancia unida a una sobrietat y precisió extraordinaries, ha fet d'ella la obra més ordenada, en el cicle de les nostres gestes incomparables, de quantes l'han precedida o seguida. Malgrat tot això en el text que ha arribat imprès fins a nosaltres conservat per en Carbonell, y reproduït per en Bofarull y en Coroleu, s'hi noten greus errades cronològiques, de que no n'hem de fer responsables al rey ni als seus col·laboradors, sino al barroer editor que per primera volta la donà a llum ⁽¹⁾.

L'altra advertencia que fa el rey al seu cronista, es la que sigui sempre que pugui ben detallat y minuciós. «L'altre capítol, diu, qui es lo quint..... tenim per bo..... ab que 's faça *per menut* e per *jornades on mils poretz*.» En cap dels llibres s'oblida el rey de donar aquesta instrucció, fins al parlar dels tres primers, que dona per bons y aprobats, ab tal, afegeix, «que u façats *per menut al més que poretz*». Algunes vegades aquest afany de minuciositat perjudica la relació, com tindrem ocasió de veure al parlar del cap. III, que es en el que en Dezcoll, posà més en pràctica els seus manaments.

Pochs escriptors, emperò, tingueren un sentit més delicat y viu del detall gràfich y deliciós. En aquest punt el nostre cronista reyal es pot posar al costat

(1) L'Antón Bofarull en la seva edició esmentada de la C. R. assenyala moltes d'aquestes errades, v. g.: en les planes 29, 189, 243, 324, etc.

de l'alt rey En Jaume y d'en Muntaner. No s'obliden may una vegada llegits, la relació de la naixensa del rey, l'episodi de la navegació a Mallorca, en el que s'hi sent viu el record de la crònica del seu gloriós antepassat, l'escena de la coronació en la Seu mallorquina, l'anada a Montserrat, el sopar del Arbós, els avalots de Valencia quan les Unions, les ballades de Perpinyà, y l'esgarrifosa ironia de la venjansa del barber Gonsalvo, el quadro dramàtic de l'assemblea de la Unió de Saragoça, la carestia de la host en el setge de l'Alguer, y molts d'altres fets que may acabariem d'assenyalar, si ab tots ho volguessim intentar.

La tercera qualitat que recomanava el rey en aquest curiós document es la imparcialitat històrica. Ell en la seva crònica «*volia que fos feta menció de tots els fets, jatsia n'haia hauts de gran minva nostra*» (com el de la rebelió del jutge d'Arborea), perque «si Deus volia noure a nos e valer al Jutge» al menys els seus successors veurien que no s'havia perdut per la seva diligencia. El rey arriba fins al punt d'encarregar al cronista que faci menció de les morts del infant Don Fernando y d'en Bernat de Cabrera, que tan aborrible fan la seva memoria.

Mes malgrat totes aquestes instruccions, la seva superbia y l'afany constant de disculparse fan a voltes dubtosa la seva sinceritat y imparcialitat. Hi hauria aquí materia per un llarch y curiós estudi, si els termens d'aquest treball ho consentissen. En Zurita, com veurém, té bon compte d'assenyalar les omissions del rey, o la pressa ab que en moltes ocasions tracta certs fets, que no li fan favor, o redunden en descrèdit de sa corona o de sa terra.

La darrera preocupació del rey, com historiador, es la exactitut, condició que està lligada estretament ab la imparcialitat y la minuciositat que en la relació dels fets imposa al seu cronista. Quan creya que no n podia estar ben informat, llavors el mateix rey el substituïa pera posar en clar les coses, y a mida del seu gust. «E si en res hi dubtats, diu an Dezcoll, per lo debat que deits que n haviem a Caragoça o per altra manera, lexats hi espahi, de guisa que tota vegada se puixa continuar.»

Cap de les nostres quatre grans cròniques està tan documentada com aquesta. No s tracta ja de rastrejar els documents, com se pot fer en Desclot, qui els revesteix de forma narrativa y a voltes dialogada, per donar més veritat y encís al seu estil, sinó que a voltes, el cronista buida el document sencer, sense curarse de llevarli la forma cancelleresca. Axís per exemple, el diàlech entre Jaume de Mallorca ⁽¹⁾ y el rey, se pot comprobar literalment ab el del procés contra aquell que s guarda en el nostre Arxiu. En Bofarull al publicar la C. R. va corregir el text de les lletres escrites pels reis de Castella y d'Aragó, quan entre ells esclatà la guerra, en vista dels originals que s troben en el

(1) C. R., Ed. de Bofarull, Llib. III, cap. 28.

registre 1379, f. 12 y 83, ja que el primer editor Carbonell se va permetre la llibertat de modernisar el llenguatge de tan interessants documents ⁽¹⁾.

Per curiositat indicarem aquí altres documents que clarament salten a la primera lectura, essent moltíssims els que estan dissimulats sota la forma narrativa, com se vulla que la crònica es moltes vegades un resum sintètic, fet ab més traça de lo que a primera vista sembla (hi ha que ficarse endins per saberho), de multitud de peces diplomàtiques transcrites en els registres, v. gr.: Transacció entre el rey Jaume y Pere d'Aragó pel regne de Mallorca ⁽²⁾ — Lletres del rey de Mallorca (25 y 26 juliol 1343) ⁽³⁾ — Capítols entre el rey y la ciutat d'Argilers (3 juny 1344) ⁽⁴⁾ — Capítols per l'entrega de Coplliure (22 juny 1344) ⁽⁵⁾ — Capítols en vulgar, sumariament reduïts sobre l'esguart que devia haver el rey Pere, envers el rey En Jaume de Mallorca (16 octubre 1344) ⁽⁶⁾.

Seria tasca interminable el tractar d'esbrinar un per un tots els documents de l'Arxiu, que hagin pogut servir per la redacció de la crònica, en tota aquella part que no es filla de records personals, de relacions particulars o d'altres fonts de consulta.

Com hem dit ja abans, els escrivans del rey podien donar feta, en aquest punt, la feina al redactor de la crònica, que molts cops no venia a esser altra cosa que un ordenador o resumidor dels fets. Entre altres podriem citar dos documents de la cancelleria reyal, que ja va donar a conèixer en Coroleu ⁽⁷⁾, ab els quals coincideix en el fons el cap. 5 del llibre IV, que refereixen els avalots de Murvedre y de Valencia en 1348. Son dugues lletres del rey, una adreçada al noble Pere d'Exerica, governador del regne de Valencia (31 març 1348) y l'altra al seu oncle l'infant Pere (7 de març del mateix any); la primera refereix l'esvalot de Murvedre, y la segona el de Valencia. Aquesta darrera es escrita per Matheu Adrià, protonotari que fou del rey y escriptor distingit d'aquell temps, a qui aquell confià una traducció catalana de les *Partides* del rey Sabi, y encarregà la redacció d'importants documents cancellereschs en llatí, aragonès y català ⁽⁸⁾.

(1) C. R., Ed. de Bofarull, Llib. VI, cap. 1, págs. 326 y ss.

(2) C. R., Ed. de Bofarull, Llib. III, cap. 2, pág. 110.

(3) C. R., Ed. de Bofarull, Llib. III, cap. 18 y 19, pág. 164 y 166.

(4) C. R., Ed. de Bofarull, Llib. III, cap. 25, pág. 137.

(5) C. R., Ed. de Bofarull, Llib. III, cap. 26, pág. 203.

(6) C. R., Ed. de Bofarull, Llib. III, cap. 30, pág. 161.

(7) *Documents històrics catalans del segle XIV*. Colecció de cartes familiars corresponents als regnats de Pere del Punyalet y Johan I. — Premiada en los Jochs Florals de 1888, Barcelona. — Imprempta «La Renaixensa», 1889, ps. 8 y 9.

(8) *Documents*, I, doc. 114, 126, 128, 135, 137, 139, 147, 168, 173, 189.

Matheu Adrià, durant més de vint anys, desde abans de 1343 fins a la seva mort l'any 1365, fou un dels secretaris de major confiança del rey Pere, y se pot dir que ab en Jaume Conesa, qui exercí aquest càrrech durant més de 30 anys, essent després també protonotari reyal, compartí la confiança del monarca en els negocis més arduus de la cancelleria. Permanesqué al costat del rey durant el crítich període de les turbulencies de l'Unió a Valencia, com escrivà seu, y en nom del rey y com a tal, feu la protesta pública ab motiu de l'epidemia de la ciutat y de que els partidaris de l'Unió tractaven de retenirli (cf. ed. Bofarull, llib. IV, cap. 6: «E de les dites coses manam an Matheu Adrià, nostre escrivà allí present, quen fes carta pública.») Com

No hi ha cap mena de dubte que els documents emanats del canceller o protonotari, que en la secretaria reyal tenien lloch preeminent, poden haver donat a n'en Dezcoll moltes notícies, y com hem indicat abans, els mateixos fets més importants diligentment exposats. El canceller, que devia esser un prelat o un doctor en lleis, era l'encarregat de llegir, corregir y reduir o extractar a forma *sufficient* ⁽¹⁾ les lletres reials: el protonotari també devia corregir, o redactar en *bella retòrica, o bon latí, e just a lo nostre estil*, — com diu el rey Pere en ses Ordenacions de la casa reyal ⁽²⁾, — aquells documents, de tal manera que fossin dictats *ben e ordenadament segon ques conve*, per lo qual, devien estar adornats al menys de *sciencia gramatical*. Però era impossible que els secretaris o cronistes reials, pera redactar una crònica sumaríssima d'un regnat, com al cap y al fi ho son totes, tingués que engolir-se un per un tots els nombrosos documents del Arxiu, — y sobre tot d'un regnat tan abundós en registres cancellereschs com el del rey Pere 'l Ceremoniós, — a tall dels moderns investigadors y escriptors de monografies històriques. Es probable que acudirien an ells, — principalment als dels segell secret — pels fets més importants, y aixís ens ha sigut fàcil comprobarho ab en Matheu Adrià, y ens ho seria, respecte de Jaume Conesa, y algun altre. En les seves lletres referents a la redacció y ordenació de llurs cròniques personals, ben clarament indiquen, els dos reis Pere III y Martí I, els escrivans o secretaris, als quals devien acudir ab preferència per cumplir bé el seu comès: els *escrivans de ració*. En la lletra de 1375, el primer mana expressament an Bernat Dezcoll al referirse al fet de les Unions, en el llibre IV: «*E de les jornades vos podets certificar molt ab los llibres de nostre escrivà de ració*». El rey Martí ordenava en 1398 al seu *escrivà de ració* en Sicilia, Joan Aulesa, que li trametés *totes qualsevols lletres e altres scriptures* que tingués, referents als seus fets en el govern d'aquella illa. En efecte, en els registres del *escrivà de ració*, més que en altres documents cancellereschs, massa nombrosos y fragmentaris, havia de trobar en Dezcoll en forma esquemàtica y sumaria, les dates exactes, y ensemps els detalls més minuciosos dels sucesos que havia d'estudiar. En els temps anteriors al exercici del seu important càrrech de llochtinent de mestre racional, degué consultar els llibres dels

secretari del rey, l'acompanyà també en l'expedició a Sardenya en l'any 1354, redactant molts documents d'aquella campanya.

Quan esclatà en 1356 la guerra de Castella, Matheu Adrià era a Barcelona, figurant en l'escrivania al costat seu Bernat Dezcoll, que després de la seva mort havia d'ocupar en la mateixa escrivania un càrrech més alt y esser el col·laborador de la crònica reyal. El rey en una lletra al de Castella, datada a Perpinyà el 4 de setembre de 1356, excusa al dit Matheu Adrià «*nuestro escrivano mayor tenient los sellos*», de les lletres que havien molestat al rey Pere 'l Cruel, dientli que no podien esser obra del seu secretari, que llavors no era a la Cort, sino de Francesch de Prohomne, també *escrivà* seu, y excusantse ab que «*los Reyes aquello que salle por justicia de lur Cort, non han acostumbrado de veer*.» (Ed. Bofarull, lib. VI, pág. 328). Per últim a Matheu Adrià comanà 'l rey també les ordinacions de la casa reyal, on s'en fa d'ell especial menció.

Al costat d'Adrià figuren en aquesta època en la cancelleria escriptors tan il·lustrats com Prohomne, Jaume Conesa y Ferrer Sayol, que foren així mateix col·laboradors dels reis en diferents obres històriques y literaries.

(1) *Colección de documentos inéditos del Archivo general de la Corona de Aragón*, publicados de Real orden bajo la dirección de... D. Próspero de Bofarull... — Barcelona, 1850. Tomo V, pág. 109.

(2) P. de Bofarull, op. cit., págs. 114 y 115.

seus antecessors; en la segona època, tenia la cullita, per dirho aixís, en sa propia casa, y ningú millor que ell, podia garbellarla y aprofitarla. Els llibres del escrivà de ració eren els més rics de tots en aquest sentit; perquè no solament corrien al seu càrrech la anotació de tots els domèstichs de la casa reyal, els inventaris de quan constituia al mobiliari y servey del palau, el llibre de comptes o de despeses del rey, y el registre de les entrades y eixides del tresor, sino que ell preparava y disposava els viatjes del rey en temps de pau y de guerra y les despeses dels cavallers y servidors que l'acompanyaven ⁽¹⁾, de manera que pas a pas seguia la vida y els moviments del seu sobirà, coneixia els seus més íntims secrets, les persones de la seva confiança y tots quants intervenien en els negocis públichs.

Ab aquest fons d'escrupulositat històrica es inútil cercar en la crònica del rey Pere, res que trascendeixi a fantasiós o romancesch. L'element sobrenatural, ni tan sols el religiós, no té cabuda en ella. En Muntaner casi ens vol fer creure que el seu llibre ha sigut escrit per inspiració divinal. No hem de insistir ací ab quant candor conta miracles y tradicions o fets maravellosos. El rey Pere no relata cap gesta d'aquest genre fora de la menció de la famosa espasa Vilardell, en un episodi de la batalla de Lucocisterna en la illa de Sardenya. Quan l'infant Alfons vegé que la seva senyera geya en terra als seus peus, derrocat del cavall, y rodejat d'enemichs, «mes mans, diu el cronista, a la sua espasa, qui ha nom Vilardell, e encontinent se venceren e començaren a fugir» ⁽²⁾.

No ens es fàcil assenyalar les altres fonts històriques de la C. R. Com el fons d'ella es essencialment contemporani, els records y els documents son els primers elements d'informació. No obstant alguna volta tingué a la vista cròniques anteriors, perque n fa una alusió vaga al parlar de la mort del rey Alfons II. «e fina sos dies (diu) en Barcelona en l'any..... M.CCXCI, segons que largament es notat en les *cròniques de temps passat* ⁽³⁾.» A Muntaner sols el menciona una vegada no com cronista, que de segur no li era conegut, sinó com personatge històrich, al parlar del infant Jaume de Mallorca. «Lo qual infant En Jaume, En Ramon Muntaner de Valencia, aporta de les parts de Romania e menal a Perpinyá.» ⁽⁴⁾

II

El propi rey en el seu pròlech ens diu quin vol que sigui el contingut de la seva obra: «Aquest libre, diu, volem que sigui intitulat *Libre en ques contenen tots los grans fets qui son entrevenguts en nostra casa dins lo temps de la nostra*

(1) P. de Bofarull, *Colección de documentos inéditos*, etc., págs. 160 y 161.

(2) C. R., Ed. de Bofarull, Llib. I, cap. 29, pág. 48.

(3) C. R., Ed. de Bofarull, Llib. III, cap. 5, pág. 113.

(4) C. R., Ed. de Bofarull, Llib. III, cap. 6, pág. 84.

vida, començantlos a nostra nativitat.» Com el rey Conqueridor, tractà abans que tot de fer una crònica purament personal del seu regnat, mes al mateix temps diu en l'esmentat pròlech, que 's proposa fer també menció del seu avi, el rey Jaume II y de la seva descendencia, y explicar com la corona vingué al seu pare, al qual dedica després un record en els dos fets més gloriosos de sa vida, en la conquesta de Sardenya y en la seva coronació.

Es de doldre que no hagi arribat fins a nosaltres la lletra ab la que en Dezcoll acompanyava 'l manuscrit de la crònica, subjectantla a l'esmena o aprobació del rey. Ella 'ns haguera resolt molta part dels problemes que ara solament podem esbrinar per conjectures, y per documents no sempre tan especificats com desitjariem.

Per la resposta del rey Pere an Dezcoll, veyem que la crònica en 1375 havia ja casi rebut la mateixa distribució del seu contingut ab que ha arribat fins a nosaltres. No sabem si tal divisió fou obra del rey o del seu col·laborador, si bé es probable lo primer. Segons les instruccions donades per el rey, el llibre devia esser dividit en set capítols, el contingut dels quals podem resumir en la següent forma: I. Successió de Jaume II y renúncia del infant Jaume; expedició a Sardenya (1323); coronació d'Alfons III (1328). — II. Coronació y primers actes del rey (1335 - 1340). — III. Procés al Rey de Mallorca y guerra de Mallorca y Rosselló (1340 a 1345). — IV. Naixement dels primers fills del rey Pere, nova invasió del rey de Mallorca y lluita de la Unió a Aragó y Valencia (1345 - 1350). — V. Guerra ab Gènova y expedició a Sardenya (1350 - 1355). — VI. Guerra ab Castella (1356 - 1369). — VII. Varies notícies soltes sobre 'ls casaments dels fills del rey y els fets de Sicília (1370 - 1382). Anomenarém llibres an aquests capítols pera distingirlos dels paragrafs, als qui donarém el segon nom, tal com ho va fer en Carbonell. En la divisió de capítols, seguirém la numeració de paragrafs de l'edició de D. Antoni de Bofarull, que se separa bon xich de la del presumit arxiver.

Aquest estudi, ajudat dels documents que en aquests darrers anys hem trobat, ens podrà donar a conèixer les dates aproximades de l'elaboració de la crònica reyal. No 'ns caldrà altra cosa que destriar una per una les alusions, no tan freqüents com voldriem, que al autor se li escapen sobre fets històrics contemporanis, més recents per tant, que 'ls de la narració. Costa molt parlar dels successos passats, a alguna distancia d'ells, sense que de la ploma de l'escriptor no caigui alguna que altra espurna de claror d'actualitat.

Probablement, en el seu conjunt, la crònica devia estar ja escrita en una bona part y planejada del tot en l'altra, abans de 1375. Es pot donar com una cosa assentada (fora del primer llibre, que sembla molt anterior y com deslligat de la C. R.), que 'l rey Pere y en Dezcoll treballaren de ferm en ella entre 'ls anys 1369 y 1375, quan ja la vida política d'aquell y la de la nació havien entrat en un període de relativa calma, y s'havia clos definitivament el de les turbu-

lències interiors y de les grans guerres internacionals, fora de la de Sardenya, que fou endèmica en la nostra història. Les alusions de fets contemporanis que de tant en tant se troben en el text de la mateixa crònica, ens porten totes a una època compresa entre les dugues dates mencionades.

Per conèixer ben a fons el problema de l'elaboració de la C. R., es precis ademés, estudiar el seu text com dividit en dos parts diferents: en la primera entren sols els tres primers llibres de la obra, ab els quatre primers capítols del llibre IV; en la segona, els cinch capítols que completen el llibre IV, ab els llibres V y VI y les notes que 'ls acompanyen. Imposa aquesta divisió la lletra adreçada an Bernat Dezcoll en 1375, que dona per enllestits y aprovats del tot per el rey els tres primers llibres, y com subjecta encara a correccions l'altra part, que deguè esser revisada y modificada entre 1377 y 1388. Mercès an aquell famós document conèixem el procés de redacció de la que es, en quant a l'elaboració cronològica, una segona o nova part de la obra, la més curta y no la menys interessant. Aquesta divisió la imposen ademés no sols els datos cronològichs, sinó altres raons basades en l'estudi dels manuscrits que de la C. R. se son conservats.

El Sr. Amadeu Pagès ⁽¹⁾ en el seu assaig dels manuscrits, classifica els tres que va arribar a conèixer, en aquesta forma, a saber: A) M. S. de la Biblioteca de la Academia de la Historia de Madrid, de darrers del segle XIV; — B) M. S. també de la mateixa Academia, de començament del segle XV; C) M. S. de la Biblioteca universitaria de Valencia de darrers del segle XV. El Sr. Massó Torrents en el seu sobri y clar estudi sobre la historiografia catalana, afegeix an aquesta enumeració, assenyalanto ab la lletra D, un M. S. de la Biblioteca Episcopal de Barcelona del XV segle que conté un altre text, emperò molt més abreviat que 'ls procedents de la C. R. que timidament suposa podria esser, o bé una reducció, o bé una copia de una primera redacció del rey, abans de encarregar a n'en Dezcoll la col·laboració ⁽²⁾. Ara bé; el Sr. Pagès considera els dos primers manuscrits A y B, com formant un boldró que designa ab les inicials A-B. En quant al text C de Valencia, comparantlo ab els anteriors, conté importants *remaniements* o adicions, que bé podrien indicar la mà del mateix rey, o d'en Dezcoll, tenint en compte les seves instruccions. Aquest text sembla haver estat el que va utilitzar en Carbonell, lo qual es una conjectura més en favor de la legitimitat de la seva procedencia, ja que del nostre Arxiu desaparegué el que 'n podriem dir oficial. Aquest M. S. es el únich també que fins ara conté les notes soltes, com minutes o *memorials* que devien constituir el llibre VII, o darrer de la crònica que 'n Dezcoll no 's va donar pressa a enllestir. Per la lletra de 1375 estem informats de que 'ls tres primers llibres, y quatre primers capítols del quart, estaven llestos a les hores

(1) *Recherches sur la Chronique Catalane attribuée à Pierre IV d'Aragon.* — Romania, XVIII.

(2) Massó Torrents: *Historiografia de Catalunya*, págs. 70 y 71.

y no devien sufrir ja cap modificació, mentres que 'ls altres devien experimentar importants correccions o no estaven del tot acabats. Dónchs bé; el Sr. Pagès fa notar que 'ls manuscrits A, B y C, ens ofereixen per la primera part un text gaire bé idèntich. Sols en els tres darrers llibres es que C difereix del boldró A-B, y les diferències comencen cabalment en el cap. 5 que parla dels avalots de Valencia, el qual sembla haver estat escrit o esmenat en la forma actual després de 1377. Això prova lo que nosaltres suposem, que 'n Dezcoll o el rey mateix varen modificar aquesta part. En aquest cas, conclou el Sr. Pagès, ab el que coincidim nosaltres després d'haver fet l'anàlisis intern o històrich de la obra, A y B serien copies d'una primera redacció d'en Dezcoll y C de la segona. Veus aquí com l'estudi intern y el paleogràfich o extern porten a les mateixes conclusions, de que, la C. R., es obra de dugues distintes èpoques y dugues col·laboracions diferents. La part més homogenia es la primera o sigui aquella que 'l rey dona per bona y en la que més va intervenirhi personalment. Emperò els paragrafs afegits o esmenats en la segona variant C, copia, sens dubte, de la redacció oficial que 's guardava en el Arxiu, — apropiada y publicada per l'estralfarí cronista Carbonell, que com es sabut buidà tota la C. R. en les seves *Cròniques de Hespànya*, — son també els més personals, aquells en que 'l rey se posa en primer terme, obrant o parlant directament. No son meres amplificacions d'estil o adicions de noms propis, sinó fets nous, episodis tan interessants com el del barber Gonsalvo de Valencia, passatjes inflats de vanagloria, ironies, jochs de versos, diàlechs, atreviments d'oratoria, es a dir, tot lo que més agradava al rey y lo que més caracterisa la seva inconfondible personalitat.

Coneguts tots aquests precedents, podem ara entrar, si bé sumariament, en l'estudi analítich dels diversos llibres de la C. R.

LLIBRE I. — Es probable, com ja hem indicat, que 'l rey Pere se sentís mogut a escriure la relació de la seva propia vida, al llegir les gestes del rey Conqueridor. Era en el mes de novembre de 1344 quan això 's realisava: «Aquest diumenge (21 de novembre), diu el rey, Nos encara no erem gitats e legint lo libre o crònica del rey en Jaume, tresavi nostre, vench un correu dels prohmens de Berga qui 'ns feren saber com la vila de Puigcerdà s'havia rebel·lat contra Nos»⁽¹⁾. El text que llegia 'l rey, qui sap si era 'l mateix enllestit a Poblet el 17 setembre de 1343, o sigui de l'any anterior, la qual copia reclamava ab impaciencia el 11 del mateix setembre a fra Ponç de Copons, abat de dit monastir⁽²⁾. Tenia llavors el rey uns vint y cinch anys. La conquesta recent de Mallorca també devia recordarli moltes vegades el seu gloriós rebe-savi. Com ell, de molt jove s'havia criat en el brugit de les batalles y havia

(1) C. R., Ed. Bofarull, Llib. III, cap. 33, pág. 233.

(2) *Documentis*, I, doc. 117.

ohit el tabustol de les armes y dels enginys de guerra. Les seves gestes, per altra part, corrien ja contades en vers y en llengua llatina⁽¹⁾.

No seria improbable pensar que aquest llibre hagués sigut escrit poch després d'aquets anys, es a dir entre 'l de 1345, després de terminades les campanyes de Mallorca y Rosselló, y el de 1347, en que començaren les turbulencies de l'Unió. Emperò no he sabut trobar en ell cap indici històrich que orienti respecte de la data probable de son començament.

Aquest llibre el creyem en gran part escrit pel mateix rey, y ens fundem en els següents arguments:

1.er En el document que abans hem citat de 13 juliol de 1385, se llegeix la categòrica afirmació de que la crònica fou començada pel rey: «*do libre de la nostra vida, començat per Nos*»⁽²⁾.

2.ⁿ Al autor se li escapen frases que indiquen records personals, v. g. Lib. I; cap. 2⁽³⁾: «*E segons que havem oit dir*»... «*e lavors dien alguns que (l'infant Jaume) volch renunciar al regne.*» Tot lo que conta de la vocació religiosa d'aquest príncep, sembla procedir de relacions oides en el palau y per gent de la familia reyal.

Més endavant, parlant de la seva naixensa, diu: «*e negu, segons que apres havem oit comptar, nos pensava que visquessim...*»⁽⁴⁾.

3.er Una part d'aquest llibre, la referent a la conquesta de Sardenya, ha sigut resumida, com més endavant veurem, en les *croniques dels reys d'Aragó e comtes de Barchinona*, anomenades vulgarment de St. Joan de la Penya. Donchs bé; en un document de 10 de Novembre de 1366, publicat per E. González Hurbise⁽⁵⁾ el rey recomana al abat de Ripoll, com model, les vides dels dos reis antecessors seus, les quals eren ja escrites, a les hores, com se vulla que encarrega que siguin continuades: «*per l'ordre qui es contengut en lo dit libre*».

4.er En el proemi de la crònica, el qual considerem original del rey Pere, se fa una menció especial sobre 'l contingut d'aquest llibre, com excusantse d'haver inclogut en ell algunes curtes alusions al regnat de Jaume II, y fet més llarga menció del regnat d'Alfons III son pare; nova prova de que estava escrit, abans dels demés llibres.

En nostre concepte aquest llibre no es altra cosa que un tribut d'amor filial del rey al seu pare. Comença parlant de la naixensa d'Alfons III (cap. 1) y dels seus antepassats y de l'ascendencia de la seva mare Donya Teresa d'Entença. Segueix explicant després com el seu pare, no essent el primogènit, heretà la corona (cap. 2 al 8). Desde 'l cap. 9 fins al 36, en comptes d'entrar en el

(1) *Documents*, I, doc. 121, de 30 d'octubre de 1344.

(2) *Arx. Cor. Aragó*, reg. 1372, f. 45 v.

(3) *C. R.*, Ed. Bofarull, Llib. I, cap. 2, pág. 30.

(4) *C. R.*, Ed. Bofarull, Llib. I, cap. 1, pág. 29.

(5) *La Crònica general escrita por Pedro IV de Aragón*. Extret de la *Revista de Bibliografia Catalana*, vol. IV, pág. 8.

regnat de Jaume II, sols se dedica a referir l'expedició a Sardenya, durant ell realitzada, però comanada al seu pare, llavors infant, com si volgués referir ab orgull de fill, la vida heròica d'aquell en la seva juvenesa. Y després, com si encara volgués glorificarla més, recordant les pompes descrites per Muntaner, pinta ab vius colors la seva coronació triumpfal (cap. 36), una de les més esplèndides cerimonies de la vida nacional de la confederació. Conta després el rey la seva propia naixensa (c. 37) y de nou recorda la descendencia de Jaume II (c. 38), excusantse de la repetició pera entrar sumariament en els successos del curt regnat d'Alfons III (desde 'l cap. 39 al 49, que es el darrer d'aquest llibre). Hi ha en tot ell una estreta unitat y com un afany de justificació del govern poch gloriós del dit Alfons, doblement invalidat per una malaltia pertinaç y per una muller altiva y dominant. El mateix rey ens revela en el pròlech el seu pensament y aquest passatge es, al meu entendre, un altre indici de la participació del rey en aquest llibre⁽¹⁾. Aquesta justificació del seu pare, es diu plenerament ab els records de tendresa paternal del cap. 45 envers ell y ab el nou record de la seva malaltia del cap. 48.

El llibre I de la C. R. es un episodi enterament deslligat del reste d'ella y ve a constituir com una mena de croniqueta del rey Alfons III, escrita molt abans d'aquella. Tal vegada aquesta biografia no es altra cosa que aquella *Crònica del rey Alfonso*, a que 's refereix en Pere Miquel Carbonell, y que segons ell, el mateix rey *scrivi e ordenà de ma sua*⁽²⁾. En aquest cas tindriem un argument més en favor de la paternitat royal.

Aquest primer llibre té un valor històrich considerable, en quant en ell se parla del rey Alfons III, del que no 'n tracta, que sapiguem, cap altre historiador del XIV.ⁿ segle⁽³⁾, y casi per un testimoni de vista porque 'l rey Pere tenia uns disset anys quan en 1336 morí 'l seu pare. Conté, per tant, una part nova y casi inèdita, sols aprofitada per en Zurita, — no tant com un desitjaria, — que es la relativa al regnat d'Alfons III y un altra referent a l'episodi de la conquesta de Sardenya per dit Alfons quan era infant, que han historiat altres cronistes com Muntaner, y l'autor de la crònica pinatesa. A n'aquestes dugues parts s'han d'afegir els capítols preliminars dedicats a Jaume II, però solament, com hem dit, en quan se refereixen a la qüestió de la successió a la corona, capítols plens de records personals y de familia. Nosaltres considerem que aquestes planes, es a dir, les relatives a la successió de la corona y les del regnat del seu pare, han d'haver estat escrites o dictades per el mateix

(1) « Item hic es feta mentio de la conquesta de Sardenya, quel dit pare nostre, stant infant, e vivent lo dit senyor rey en Jaume, pare seu, feu, la qual es digue de recontar, mayorment com lo dit senyor rey pare nostre no visqué sino vuyt anys apres que fou rey, car partida del temps que visqué fo malalt e finalment fo hydropich, del qual mori, e no curam fer mentio alguna dels grans affers qui foren en la sua casa del temps del seu regiment. » — C. R., Ed. Bofarull, pág. 24.

(2) *Croniques de Hespunya*. — Barcelona, 1546, fol. C, v.

(3) El cronista Muntaner acaba la seva crònica ab la coronació del rey Alfons y lo mateix fa, segons en Massó y Torrents, l'autor de les *Nobleses dels Reys*, en Francesch, que te aire d'escriure en el XIV segle, encara que ab bastanta posterioritat a dita coronació. — (*Historiografia...*, pág. 89.)

monarca. Sembla que en elles y sobre tot, desde ·l cap. 38 fins al 49, el propi Pere III es el que va pendre la ploma, no volent que ningú fora d'ell parlés del seu pare, com rey, cosa més difícil de fer, que de parlar d'ell com infant.

Tractantse d'un episodi escrit principalment de memoria no hi ha que cercar en el regnat de Alfons III una relació completa y rigurosament històrica, com se trobarà més endavant. Dezcoll no s'atreu a aplicar la tancada quadrícula cronològica que comencem a observar desde ·l llibre III, respectant tal vegada aquells records personals del rey. Aquets son els que li donen del tot el seu valor, que es gran, per més que aquestes planes siguin tan curtes, com desordenades. En general no hem de considerar sempre les nostres grans cròniques com fonts documentals y diplomàtiques. En altre terra que no posseís un arxiu mig-eval tan rich y complet com el nostre, podrien aquets textos venerats, aspirar a ocupar aquesta categoria, com en certes ocasions la ocupen, y ab justicia, quan manquen fonts cancelleresques. Mes aquí els documents abunden d'una manera tan extraordinaria que n Zurita, sens desatendre les cròniques com testimonis històrics, ha pogut teixir en gran part la seva narració severa y pacient, demunt d'aquell enormíssim aplech de materials. Les cròniques ens donen moltes vegades resumits y ab un calor y condensació de ullada general, que sols podia tenir un testimoni contemporani o poch apartat dels successos; may un investigador per molt gran que sigui la seva constancia y destreça. Les cròniques estan plenes de buits, d'errades cronològiques, d'omissions y no obstant ens donen la visió interna, la psicologia de la època d'una manera precisa y pintoresca, lo que pensaven y sentien els personatjes, y detalls íntims y casulans, sols comparables als interiors dels retaules dels pintors primitius. Tal es l'interès que ofereix aquest llibre primer de la historia del rey Pere, que indubtablement, ha d'esser aquella crònica del rey Alfons, que segons en Carbonell, el seu fill, *scrivi e ordena de sua ma*. En ell no ·ns ha conservat més que la part íntima del seu passat, unes vegades, plena d'amor y orgull filials; altres, d'odis de la seva ànima mesquina; altres de tendres records de la seva infantesa. En ell ens parla de la seva naixensa (cap. 37), de les seves dides, del seu bateig, y de perquè li posaren el nom de Pere, ab deliciosos detalls que té bona cura en dirnos qui els hi comunicà, el seu propi padrí, el cavaller N'Ot de Muncada. «*E aquestes paraules nos dix mos-senyer Not de Muncada per avant.*» Tot lo demás es igualment personal y no ·s mou de les relacions del cercle de la familia, y se pot dir, que fora del brillant quadro de la coronació del seu pare (cap. 38 y 39), més sever y resumit, però no menys suggestiu que ·l de Muntaner ⁽¹⁾, tots els demás capítols, desde ·l 39 al 49, no ·ls omplena altre cosa que ·l record de la seva odiada madrastra, que se li va escapar, ab recansa — que bé es trasparente en aquestes planes — de

(1) Crònica den Ramón Muntaner.— Barcelona 1886, caps. 295 a 298. Vid. Zurita, *Anales*, Lib. VII, cap. 1.

les seves urpes de ferro, pera anar a morir en les d'altre tirà, no menys abominable que ell y com ell rodejat també d'un nimbe de grandesa. Fins en l'hermós quadre de l'enteresa del poble valencià contra la reina forastera que li volia imposar sa voluntat en profit dels seus fills, l'autor se complau en presentarnos al poble revoltat y digne contra la seva madrastra, fent un elogi que s'ha fet cèlebre, de l'esperit democràtic de la nostra terra (capítol 42). Zurita va comprendre 'l valor històric d'aquestes planes, mes no 'l seu valor estètic, y les hi llevà tota la seva vida en sa narració seca y atapada (1).

Se pot ben dir que tot lo referent al regnat d'Alfons III, gira al voltant de la personalitat de Pere III, y en la única ocasió en que se cita en la C. R. un fet polític no nacional, com la guerra entre Castella y Navarra, es perquè ab ell va enllaçat el record del seu primer matrimoni ab la filla del darrer rey navarrés, Donya Maria (2).

De tots els demés fets del regnat del seu pare, alguns tan trascendentals com la guerra d'Aragó contra 'l rey de Granada (3), les corts que 'l rey tingué als valencians sobre l'aplicació del fur d'Aragó (4), la rebelió y guerra de Sardenya (5), y ab els genovesos, no 'n diu un sol mot la crònica, venint a confirmar l'autenticitat de la participació del rey, pel seu caràcter purament personal y per la ausencia de tota col·laboració cancelleresca.

En cambi no tenim la mateixa opinió respecte del episodi de Sardenya que no pot haver estat fet de records propis, en primer lloch, perquè 'l rey no assistí a ella, y era molt nin quan se realisà, y en segon lloch, per la seva mateixa exactitut cronològica y històrica.

Per nosaltres l'episodi de la conquesta de Sardenya realisada en 1323, constitueix la part més important del primer llibre de la crònica. Del seu valor històric n'es una prova manifesta, el gran cabal que d'ell ne fa Zurita. Se pot dir que 'l fons principal de les notícies el treu de la crònica reyal; si algunes vegades cita a Muntaner, es pera rectificarlo. D'ella 'n tresllada les dates, els noms propis, els llochs y els successos principals, completantlos ab els documents de l'Arxiu, y ab algun historiador estranger com Villani (6).

(1) Altres records personals se troben en aquesta part del primer llibre, V. g.: «mossenyer Miquel Perez Çabata, qui era hom molt amat pel senyor rey nostre pare». — C. R., Ed. Bofarull, cap. 43, pág. 67.

(2) Al parlar de la guerra entre Castella y Navarra se llegeix: «e Nos estant infant, per tal com erem en tractament de matrimoni ab la filla del alt rey de Navarra, lo qual alcun temps apres vench a perfectio...»; «e per ço com lo dit mossenyer Miquel (de Gurra) era ja hom vell e era malalt (e de aquella malaltia morí allí), que no podia molt treballar...» — C. R., Ed. Bofarull, cap. 47. — V. Zurita. *Anales*. Lib. VII, cap. 24.

(3) Zurita, lib. VII, cap. 8, 14, 15 y 18.

(4) Zurita, lib. VII, cap. 9.

(5) Zurita, lib. VII, caps. 10, 13 y 16.

(6) El cap. 10 de la C. R. està buidat en el cap. 44 del llibre VI de Zurita. — El cap. 45 del mateix llibre es un resum dels caps. 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 21 y part del 22 de la C. R. — Els fets dels caps. 22, 23, 24 y 25 d'aquesta se troben en el cap. 48. — El cap. 49 de Zurita correspon ab els 26, 27, 28, 29 y 30 de la C. R.; el cap. 53 ab els 31 y 32, y el cap. 54 ab el 33. — L'historiador aragonès tampoch se decideix a afirmar al parlar d'aquesta empresa que la C. R. sigui obra del rey Pere, fent al mateix temps un elogi del valor d'aquesta part. «Creo verdaderamente que si fuera lo que Montaner dice, no se olvidara en la historia que se compuso en nombre del rey Don Pedro, porque aquel autor, hora fuese el rey, o otro que en su nombre escribió las cosas de sus tiempos, fué muy diligente en escribir particularmente lo que sucedió en la empresa de su padre.» Lib. VI, cap. 56.

La relació del fet de Sardenya en la C. R. es un model de concisió y d'orde. Comparada ab la d'en Muntaner, tot d'una ressaltla la seva superioritat. El nostre cronista dona una riquesa de detalls molt superior an aquell, y al moment se veu que coneix pam a pam la terra, teatre dels aconteixements, y dia per dia, com aquets s'esdevingueren, mentres que aquell que ho refereix tot d'oïdes, es molt superficial, exagerat y poch concret. Bastaria pera probarho posar de costat les relacions, en un y altre cronista, de la famosa batalla de Lucocisterna. En el fons coincideixen els dos; mes la C. R. es més sobria y alhora més rica de detalls; en Muntaner sumament confós y exagerat. Al parlar el cronista de la valentia del infant, en aquell combat en que s'hi jugà la vida, com enrecordantse del patriòtich sermó de Jaume II en Portfangós, ho fà ab naturalitat, atribuint les seves proeses a la espasa Vilardèll. En Muntaner ho fa ab tal adulació y tanta estremositat, que casi 'l converteix en un ridícul héroe de llibre de caballeries, sembrant ell sol de cadavres el camp de batalla. La proba documental del dramàtich accident referit en la crònica en que l'infant fou salvat per el noble Bernat de Boxadors, es la concessió que 'l propri infant li feu, en 27 de juny de 1324, d'alguns llochs de la illa, com recompensa dels extraordinaris serveis prestats en aquella batalla⁽¹⁾. L'estudi dels documents de l'arxiu referents an aquest fet, comproben l'exactitut la C. R.⁽²⁾. Per tot lo qual y per la detallada estadística dels cavallers que moriren en l'expedició y dels que no hi moriren, creyem veure en aquest episodi la mà del ordenador de la C. R., en Bernat Dezcoll, que podia coneixer tan bé o més la illa que 'l rey Pere, per haverhi permanescut tants anys, podentse informar minuciosament dels fets, tan allí com en la cancelleria reyal de Barcelona⁽³⁾. Alguna part degué tenir en aquest llibre y en els dos següents, quan el rey els cita entre 'ls aprovats; no haguera tingut de fer aquesta declaració si tots tres haguessin sigut unicament obra seva.

El contingut d'aquest I llibre de la C. R. està estretament relacionat ab una altra obra històrica atribuïda recentment al mateix rey Pere del Punyallet, en dos treballs meritíssims ja citats. Aquesta obra no es altra que les *Cròniques dels reys d'Aragó e comtes de Barchinona*, que 'l Sr. Gabriel Llabrés⁽⁴⁾ primer y després els Srs. González Hurtebise⁽⁵⁾ y Massó Torrents⁽⁶⁾

(1) J. Miret y Sans. *Itinerario del rey Alfonso III de Cataluña, IV de Aragón, el conquistador de Cerdeña*. (Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona; 1909; any X, p. 66 y 67.)

(2) El Sr. Miret y Sans, en el seu *Itinerari*, sols ha tingut que posarhi algunes lleugeres rectificacions de dates; v. g. que l'arribada a l'illa de Sardenya fou el 12 en comptes del 13 de juny, que li assenyala 'l Ceremoniós (Ibid., p. 59). V. alguna altra petita rectificació, com la data de l'arribada a la vila d'Iglesias (p. 61), y la de la partida cap a Barcelona (p. 68). També en l'edició actual de la C. R. hi trobem alguna equivocació de noms; unes y altres poden esser, y ho son en realitat les segones, una mala intel·ligència en la lectura de l'antich manuscrit y no alteren el valor substancial de la narració.

(3) G. Llabrés. *Bernardo Descoll es el autor de la Crónica catalana de Pedro IV el Ceremonioso*, p. 336.

(4) Revista de Huesca, núm. 1, 1903. — *¿Quién es el autor de la Crónica de San Juan de la Peña?*, p. 1 a 15.

(5) *La Crónica general escrita por Pedro IV de Aragón*, págs. 7, 12 y 26.

(6) *Historiografía de Catalunya*, págs. 74 y 75.

han pogut identificar ab irrefutables arguments ab la crònica abans coneguda ab el nom de St. Joan de la Penya, la qual per abreviar citarém d'ací endavant ab les inicials C. P. (crònica pinatesa).

Després de la publicació dels treballs dels Srs. Llabrès, Hurtebise y Massó Torrents, queda, al nostre parer, adquirit definitivament pera l'història literaria, el fet de l'identificació de les dugues cròniques, però no el de que 'l rey Ceremoniós sigui l'autor de la C. P. Els documents recentment descoberts y que hem publicat en la nostra col·lecció diplomàtica, tantes voltes esmentada, y l'estudi detingut del primer llibre de la C. R. y dels dos darrers de la C. P., ens han dut el ferm convenciment de que 'l monarca fou l'iniciador y l'autor, si 's vol, d'una part d'aquella obra, per la que mostrà sempre 'l major interès y per la qual arreplegà o feu arreplegar importants materials bibliogràfics y diplomàtics, però no l'autor únic y material de tota ella y molt menys dels capítols en que cabalment se basa la seva paternitat. ¿Es possible que per escriure la seva crònica personal, que era per ell obra de rehabilitació y d'amor propi, necessités de col·laboradors y encarregués públicament la seva ordenació a un dels seus secretaris, y que en cambi se dediqués a escriure tota una obra d'erudició y de mera curiositat y entreteniment, ell que tan atrafegat visqué sempre, que tan diverses obres inicià y que a tantes tingué d'atendre?

No es ocasió ara de tractar tot quant se relaciona ab l'estudi de la C. P., pera nosaltres un dels més interessants llibres de la nostra historiografia, ni dels difícils y trascendentals problemes que inclou. Mentres que no 's publiqui una edició crítica y definitiva de les versions llatina y catalana d'aquesta obra, sempre quedaran molts punts al aire y moltes coses per esbrinar. Aixís y tot, aquets textos, com molts de l'Edat Mitjana, donaràn lloch a molts dubtes y inseguretats per la poca escrupulositat ab que cada copista alterava y afegia quant li semblava en el codi que tenia a la vista. En no descobrintse el text original, les contradiccions seran moltes voltes insolubles.

Emperò no es possible parlar del Llibre I de la C. R., sense posarli al moment de costat la C. P., que aboca també molta llum sobre la seva elaboració interna. L'argument Aquiles de l'atribució de la seva paternitat al rey Pere, s'ha tret cabalment de l'identificació dels textos de certs capítols ja indicats, essent així, com ho probarem, que aquesta identificació es molt incompleta y parcial.

De lo que no cal dubtar es de la predilecció que sempre sentí 'l rey Pere per aquest text, que venia a esser pera ell com una mena de llibre oficial de l'història d'Aragó, els exemplars del qual distribuí a tots els arxius y llocs religiosos més importants de la nostra terra. Els documents y testimonis que adueix el Sr. Hurtebise y els que podem presentar nosaltres, donen notícia de vuit codis d'aquesta crònica en els XIV y XV segles, a saber: un en l'Arxiu

reyal⁽¹⁾; dos en la Biblioteca del rey Martí⁽²⁾, un dels quals podria esser l'anterior, si bé a judicar pel títol sembla que fou el text llatí; un a Poblet⁽³⁾, altre a Ripoll⁽⁴⁾; altre en la llibreria del castellà d'Amposta, D. Joan Fernández d'Heredia⁽⁵⁾; altre en la de la catedral de València⁽⁶⁾ y per últim un en la del conestable D. Pere de Portugal⁽⁷⁾.

Per aquets codis se ve també en coneixement de que la C. P. fou escrita en tres diferents idiomes, en llatí, català y aragonès, honor que no ha assolit en la nostra historiografia més que un altre llibre, també d'atribució reyal: la crònica del Conqueridor. Tal vegada era ja una part o començament d'aquesta crònica, la relació que segons Zurita⁽⁸⁾ va enviar el rey al papa Clement VI (1342-1352) sobre els orígens del regne d'Aragó.

Un dels elogis més grans que s poden fer d'aquest llibre, tan discutit, es el cabal gran que n feu en Zurita, que en això de flairar l'importància de les fonts històriques tenia molta traça. Desde el principi dels seus *Anales*, se pot dir que la segueix continuament⁽⁹⁾.

L'apreci del rey per la crònica dels seus antepassats y el valor que li ha donat la posteritat proven que prengué molt a pit la seva realització. Desde la seva primera juvenesa sentí, a l'escalf de la lectura de cròniques antigues y contemporànies, el doble estímul de la composició de la seva crònica personal y de la general d'Aragó, a semblança de les que posseïen Castella y França. Y sense tenir que anar tan lluny de casa, trobava també el conreu de l'història nacional en el monastir dels monjos de Ripoll, *un dels pus sollemnes e*

(1) *Documents*, I, Doc. 225 (Barcelona, 18 octubre 1368). El rey paga al seu escrivà Ferrer de Magarola «i. llibre de pergami de les croniques dels reys d'Arago e comtes de Barchinona, lo qual nos volem que estigui perpetuament dins lo dit Archiu».

(2) N.º 25. Item un altre llibre appellat *Cronice regum Aragonum et Comitum Barchinone* en llatí, que comença: «Secundum ea que in diversis libris» e acaba: «Regem Petrum». — N.º 246: «*Croniques dels reys d'Arago, en aragones*». — (Massó Torrents. *Inventari dels bens mobles del rey Martí d'Aragó*, en la *Revue Hispanique*, t. XII).

(3) El rey tramet al abat de Poblet «les croniques dels reys Darago, entro que nos començam a regnar, les quals son en pergami e scrites en lati». Hurtebise. *La Crònica general escrita por Pedro IV*, p. 14. *Documents*, I, n.º 189.

(4) V. doc. abans citat, Barcelona, 10 novembre 1366. Hurtebise, op. cit., pàgs. 7 y 8. *Documents*, I, n.º 216. V. també doc. 219 (12 febrer 1369).

(5) Saragoça, 10 febrer 1372: «E otrossi faremos translatar las Coronicas que demandades de los senyores Reyes Daragon nuestros predecesores». Hurtebise, pàgs. 15 y 16. *Documents*, I, n.º 248.

(6) «Car lo dia quel dit rey (Jaume I) mori es lo XXVII. dia del present mes e axi ho trobarets en lo llibre de les Croniques que nos donarem a la Seu de València.» Hurtebise, p. 16. *Documents*, I, n.º 252 (Barcelona, 15 juliol 1372).

(7) Any 1460. N.º 59 del Inventari de la seva llibreria. Balaguer y Merino, *Don Pedro condestable de Portugal*, Gerona, 1881.

(8) Zurita. *Anales*, Lib. I, cap. V: «y el rey don Pedro el cuarto, su rebiznieto, en una relación que envió al papa Clemente VI, deducen el origen de este reino, del rey Inigo Arista...»

(9) Hi ha capítols, com el 26, en que l'historiador aragonès buida tot enter el regnat de Sancho Ramírez, de la C. P., fins seguint el sech orde cronològich d'aquelles planes, que denuncien a la llegua, esser redactats demunt d'uns vells anals. Unes voltes Panomena la *historia antigua de Aragón* (cap. 43); altres la *historia de San Juan de la Peña* (cap. 52, etc.), o la *historia que llaman de San Juan de la Peña* (cap. 54); altres se refereix a ella, citant el *autor más antiguo que tenemos de las cosas de Aragón* (cap. 54), y altres, per fi, ja li dona el seu vertader títol, quan diu *el mismo autor que escribió la historia antigua de San Juan de la Peña, que es la general de Aragón* (cap. 55). V. además caps. 22, 26, 28, 30, 31, etc. En la *historia más antigua que se halla del reino de Aragón*, que parece ser ordenada por un monje de San Juan de la Peña.

antichs que 'ls seus predecessors havien edificat en la seva senyoria. El culte de l'història, com ja hem observat abans, acompanyà sempre al rey en la seva frenètica vida política y militar. No es d'extranyar, que plè del record de les glories dels seus antepassats, volgués deixarles consignades en un monument escrit, ell que tan esplèndits comentaris plàstichs els hi havia alçat, posant a contribució 'l talent dels seus orfebres y lapicides. Al mateix temps sentia com una pruija extraordinària, en la seva vanitat de rey y curiositat d'erudit y en la seva afició a commemorarho tot, de coneixer els orígens d'Aragó o sigui del estat que li donava 'l títol d'honor de preferència, els quals orígens se confonien ab els de Navarra. No hi ha dubte que aquesta obra fou el primer fruit de la seva afició tan arrelada a les coses històriques, y el descobriment de curiosos documents en el nostre Arxiu, que hem publicat en el diplomatarí de la cultura catalana mig-eval, ens permet avuy conjeturar, ab alguna probabilitat, la gènesis cronològica de la C. P. Desde l'any 1342, en que adquiria del seu fidel conceller Miquel Pérez Çapata, les cròniques de Espanya del Arcabisbe Roderich de Tolédol ⁽¹⁾, pot ben bé suposarse, com hem indicat ja, que començaria en ell la obsessió, que ja abans li despertaria la lectura de les Cròniques franceses de Sant Denis ⁽²⁾ de dotar als seus reyalmes d'una crònica general, en certa manera oficial, molt millor que les que existien en el antich monestir de Ripoll, segons confessió del propi rey «*ne ten complides ne ten ben ordenades*», com les que ell havia «*fet e tret de diverses cròniques e istories antigues, les quals contenen veritat*» ⁽³⁾.

En la llarga estada que en l'any 1345 va fer a Perpinyà, després de terminada la segona campanya del Rosselló, veyem al rey de nou ocupat en el estudi y lectura d'aqueixes velles histories. Ben categòricament ho testimonia la lletra que adreçà, el 15 de març de dit any, al bisbe de Girona, Arnau de Montredon, demanantli velles cròniques, que bé podrien esser les dels antichs monestirs d'aquella encontrada, aprofitades més tard també per en Boades: «*rogamus vos..... quatenus..... mittatis nobis omnes cronicas gestorum sive negotiorum antiquorum quas habeatis penes vos..... cum nos plurimum in (falta un mot) talibus delectemus*». ⁽⁴⁾ Calmats els avalots de la Unió el rey pogué permaneixer tranquil a Valencia més d'un any, desde darrers del 1348 fins l'abril de 1350, y també l'aprofità, com l'anterior temporada de repòs, pera consagrar-se a treballs històrichs que al nostre parer, foren la continuació de la C. P. La lletra dirigida a Bernat de Torre en 7 Febrer de 1349 ⁽⁵⁾ es molt ambigua en el seu contingut, perquè el *librum gestorum nostrorum* que 'l rey

(1) *Documents*, I. doc. n.º 110.

(2) *Documents*, I. doc. n.º 101.

(3) *Documents*, I. doc. n.º 216.

(4) *Documents*, I. doc. n.º 125.

(5) *Documents*, I. doc. n.º 139: «*Cum nos librum gestorum nostrorum, qui penes vos est, omnino habere velimus ut ipsum continuare possimus, ideo vobis dicimus et mandamus quatenus... cum dicto libro ad nostram presentiam accidatis...*»

demana an aquell antich conceller del seu avi⁽¹⁾ en qual poder se trobava, tant pot referirse a la crònica particular del rey, com a la general d'Aragó; emperò les altres cròniques que solicita en el curt període de dos mesos, donen major probabilitat a la segona opinió que a la primera.

Si la lletra esmentada a Bernat de Torre tingué més que veure ab la C. R., que ab la C. P., el rey no haguera sol·licitat poch dies després (21 març 1349) al Ardiaca de Barcelona, Antoni Dezcolléll, més tard bisbe de Mallorca, un llibre de *cròniques*, — que per dissort no especifica el document, — que sembla s' trobava a Avinyó⁽²⁾. Emperò més significativa encara es l'altre lletra reyal datada a Tortosa el 4 maig del mateix any, contenint la petició de que el seu arxiver Ferrer de Magarola, li enviés les *cròniques dels reys de Castella, Navarra e Portugal*, per haverles *cuytadament mester*⁽³⁾. Aquesta crònica creyem que no es altre que la que ens descriu el Sr. Menéndez Pidal, en el seu eruditíssim catàlech dels manuscrits de la biblioteca reyal⁽⁴⁾ la qual va esser feta en l'any de la Encarnació de 1328. El seu contingut sembla coincidir ab el de dita crònica, a jutjar per lo que indica la nota que porta el full que precedeix al facsimil, y que diu aixís: «Traslado de una crònica antigua de letra del siglo XIV que está en el Archivo del Reyno de Aragon y es muy exacta en sus fechas. Manejóla mucho Zurita y Ustarroz como parece de sus notas y señales. Está muy mal encuadrada y algo maltratada y aviéndomela comunicado el monge D. Manuel Abad la trasladé, arreglando quanto pude la seguida y orden de sus crónicas de Castilla, Aragón, Portugal y Navarra.»

La primera part sembla al Sr. Menéndez Pidal esser un resum de la Crònica de Sant Joan de la Peña; les següents, una traducció y continuació de la historia del Arcabisbe D. Roderich. En ella es troben freqüents epígrafs per aquest estil: «Aquí fabla el Arcebispo de los reyes de Portugal.» Totes aquestes observacions coincideixen ab les indicacions del document abans citat, y proben que fou aquesta una de les cròniques antigues *que contenen veritat*, de les quals va treure el rey Pere la seva recopilació general del regne d'Aragó, en la qual hi entrà, com un dels materials més importants, una vella crònica de

(1) Bernat de Torre no era un desconegut en la cancelleria reyal. Podria esser molt bé, suposantlo ja de edat, el mateix escriptor que en 1313 va enviar el rey Jaume II, junt ab Berenguer de Argelaguer, Ardiaca de la Iglesia d'Urgell, al rey de França, pera tractar ab Felip el Hermós, del negoci de la Vall d'Aran (Finke, *Acta aragonensia*, I, n.º 309). En 1356 encara el trobem com secretari o escrivà del rey (Arx. Cor. Aragó, Reg. 687, f. 37). Moriria en edat avançada com el seu contemporani el famós embaixador de Jaume II, Vidal de Vilanova, de qui parla el rey Pere ab tant respecte en la seva crònica. Degué esser molt considerat pel monarca, el qual al recomanar en 1385 el seu fill, fra Loys de Torre, al Ministre dels Menors, perque anés a estudiar a Paris, recordava «*l'affectio que... haviem a son pare, qui abans que prengues l'habit de vostre orde era escriba e bon servidor nostre*» (Arx. Cor. Aragó, R. 1288, f. 125. Doc. de 21 juny 1385).

(2) *Documents*, I, doc. n.º 142. «Antonio de Colello, archidiaconus Barchinone... rogamus vos... quatenus librum canonicarum quem nobis... procurastis... tradatis... Thome de Marciano militi, qui nobis librum deferet antedictum.» La petició d'aquestes cròniques, la va incloure també el rey en la *missatgeria comanada an Thomas de Marza, cavaller... deydora al sant Pare*, el 13 febrer de 1349 (Ibid., doc. 140).

(3) *Documents*, I, doc. n.º 143.

(4) *Catálogo de la Real Biblioteca. Manuscritos. Crónicas generales de España descritas por Ramón Menéndez Pidal...* Madrid, 1898, págs. 64 y 65. Seria molt convenient y profitós un estudi comparatiu d'aquesta crònica, ab el text publicat per Embun de la C. P.

Sant Joan de la Penya, molt rica en dates y en detalls genealògichs. En ella degué trobar esclarits els orígens del dit regne, ab tan viva satisfacció, que fins se resolgué com hem vist a comunicarlo al Papa Clement VI, y el determinà anys després, car en ell tot se convertia en comentari plàstich y apoteòsich, a cercar els restes del fundador de la dinastia aragonesa, Enyigo Arista, y a portarlos després al monestir de Sant Victorià (1).

Sobrevingueren poch després de apaibagades les turbulencies interiors les greus complicacions exteriors de la guerra ab Gènova, y la rebelió de Sardenya, que ocuparen la atenció del rey alguns anys, y a les hores degué encarregar la continuació de la C. P. al seu secretari, Tomàs de Canyelles qui, com més endavant probarem, es probable que treballés en els regnats dels comtes-reis, *post unionem*. Dos mesos després del seu desembarch a Barcelona, estant el rey a Perpinyà (el 16 nov. 1355), s'interessava per l'estat de dita crònica, queixantse de que aquell les hagués entregat a un altre, y preguntantli en poder de qui's trobaven a fi de reclamarles quan volgués (2).

Per últim en 1359, ja estava terminada la seva redacció en llatí, y en feya present d'ella al monestir de Poblet, pera que's guardés en la seva llibreria (3), y en 1366 al monestir de Ripoll, envanintse, ab l'engreiment que caracterisava tots els seus actes, de la seva paternitat, y de l'excelencia de la obra en que havia posat les seves mans (4). No cal ara que repetim les demés vicisituts històriques d'aquesta crònica, perque ja ens hem referit a n'elles, al parlar de l'estimació que'l rey l'hi tenia.

Mes, malgrat d'aquesta lletra tan explícita del rey y de quant acabem de dir sobre la gènesis històrica de la C. P., no podem acceptar respecte d'ella la paternitat *absoluta* y *total* del rey Ceremoniós. Sols ens caldrà ampliar ab nous arguments, alguns dels que abans ja hem exposat. No es que dubtem de l'aptitut d'historiador del rey ab tants de documents testimoniejada; es el mateix contingut de la C. P. y les raons que aduirém, les que'ns han convençut de lo contrari. De que'ls reis s'arrogessin llavors no sols les iniciatives, sino adhuc la realisació de tots els fets en que intervenien, no'ns en cal estranyar: era com una atribució majestàtica usual y admesa. Podriem multiplicar els exemples, recordant els noms de Jaume II d'Aragó, Alfons X de Castella, Carles V el Sabi de França, etc., Hi ha ademés un altra raó que podriem donar com con-

(1) *Documents*, I. doc. n.º 250. «... per tal com nos trobamos en las crónicas quel dito rey en tiempo de su vida fizo bien sus afferes en guerrejar muyt ardentment contra los moros, en tanto que los gitó todos d'aqueixa terra.» (Saragoça, 4 maig 1372.) Observis que en aquest doc. el rey no cita la C. P. qual paternitat s'atribuïa en un altre anterior, sino simplement unes velles *cròniques*.

(2) *Documents*, I. doc. n.º 169. «*Miramur quia librum nostrarum cronicarum quas per vos continuari mandavimus, alicui in nostra scribania in vestro recessu munimine dimisistis.*»

(3) *Documents*, I. doc. n.º 189 (Barcelona, 18 juny 1359). «... us trametem... les croniques dels reys d'Arago, entro que nos començam a regnar, les quals son en pergami e scrites en lati e per tal que aquelles pugan esser trobades e d'ací avant memoria n' sia handa, pregam vos que les metats en la libreria del vostre monastir, per manera que sien conservades.»

(4) *Documents*, I. doc. n.º 216.

cluyent y definitiva y que tancaria de cop aquest problema de la paternitat de la C. P., si poguessim presentarla d'altra manera que com una conjetura. La *totalitat* de la C. P., creyem que no ha sigut escrita primerament en altra llengua que en la llatina. Això no s'oposaria a que fos escrit en català pel rey un altre text *parcial* anterior que no ha arribat fins a nosaltres. La nostra afirmació pot y ha d'aplicarse únicament als tres textos, llatí, aragonès y català, que s' conserven actualment. Respecte d'aqueixos la prioritat de la versió llatina es, al nostre entendre, un postulat de fàcil demostració. La traducció aragonesa de la C. P., que n'podriem dir oficial, per haver sigut encarregada pel rey, ab el fi de regalarla al gran mestre Heredia⁽¹⁾, segueix casi al peu de la lletra el text llatí; la catalana representa un escursament, emperò el text llatí es com el eix sobre el qual giren les dugues versions.

El text del qual el rey feu donació al monestir de Poblet, ont instituí y deposità la seva llibreria es el llatí; el inventari de la del rey Martí, sols ens dona noticia de dos textos, el llatí y el aragonès; l'erudit Traggia ens descriu dos exemplars llatins que s'guardaven en el monestir de Sant Joan de la Penya, y es probable que llatins fossin també els que envià a Ripoll, al seu Arxiu y a la Catedral de Valencia⁽²⁾; llatí devia esser necessàriament l'exemplar regalat al papa Clement VI; y llatí es així mateix el text més antich de que tenim noticia pels documents, que estava terminat en 1359, molt abans que la traducció catalana⁽³⁾ y aragonesa. Tot lo esmentat indica que ell vingué a constituir com la edició princeps de la C. P. Casi totes les nostres cròniques de caràcter general o de importància reconeguda adoptaren una doble forma, la popular y la erudita, precedint aquesta a la primera. En la literatura castellana passa altre tant. No cal recordar sino les obres històriques del Arcabisbe de Tolèdol.

Mes fora d'aquestes conjetures, hi ha encara altres raons que testimonien que no pot atribuirse al rey tot el contingut de la C. P. y son les següents:

1.ª En 1355 estava encarregat de la seva continuació l'escrivà del rey Tomàs de Canyelles, com ho indica el document abans citat, datat a Perpinyà el 16 novembre de dit any⁽⁴⁾.

Aquest document pot confirmar, a lo més, una redacció inicial del rey, interrompuda per les guerres de l'Unió y de Sardenya. Mostra també l'interès que el rey se prenia per la C. P., però mostra ademés que fou obra de diverses mans, sense que el rey donés gran importància a n'el fet de que fos més d'un

(1) *Documents*, I, doc. 248 (10 febrer 1372).

(2) El Sr. Massó Torrents, *Historiografia de Catalunya*, p. 84, descriu un exemplar llatí que s'ha conservat en la Biblioteca capitular de la Seu valentina, que probablement deu esser el mateix de qui parla el doc. abans esmentat. Vid. *Documents*, I, n.º 252. El text llatí del Arxiu se pot identificar ab el de la llibreria del rey Martí.

(3) El text català sembla ser el que en 10 de novembre de 1366 enviava a Ripoll. Hurtebise, op. cit. *Documents*, I, n.º 216.

(4) *Documents*, I, n.º 169.

el seu redactor. El contingut del llibre indica ben a les clares, ab son desigual estil y densitat de fons, la diversitat de col·laboració y dels elements que 'l composaven: *trets de diverses croniques e istories entigues*.

Tomàs Canyelles no figura en la cancelleria d'aquest temps entre 'ls escriptors o secretaris que han deixat un nom com escriptors del regnat de Pere III, tals com Prohomne o Prohomens, Mateu Adrià, Jaume Conesa, Ferrer Sayol, Bernat de Bonastre o Joan de Barbastre. Sols el coneixem per aquest encàrrech tan de confiança. Suposem que seria fill de Bertran de Canyelles, un dels servidors de Jaume II, als quals conservà sempre 'l rey Ceremoniós molt bon afecte. Tals foren en Vidal de Vilanova, Miquel Pérez Zapata y altres de que parla ab tan bons records en la seva crònica. Jaume II confià a dit Bertran, que coneixia tan be 'ls fets de Sicília, la delicada missió de disuadir en 1312 al seu germà Frederich de la seva aliança ab el emperador de Romans⁽¹⁾. L'antiga C. P. ens refereix encara un altre encàrrech més honrós pera l'enviat del rey: el de conduir la reina Donya Blanca desde Nàpols a Catalunya, y després ens parla del desafiament del mateix Canyelles a Carles d'Anjou, per haverse atrevit a dir que Jaume II no s'havia portat leyalment en la seva guerra ab Frederich III de Sicília, car de posarhi tota la seva voluntat, l'haguera pogut fer presoner⁽²⁾. Per totes aquestes raons, nosaltres ens inclinem a creure que 'l notable cap. XXXVIII de la C. P., dedicat a Jaume II, no pot esser obra sinó de Tomàs de Canyelles. Sols un fill podia dedicar tan gloriós y llarch record a son pare, en un episodi que no 's troba en cap altre historiador de la època. En Canyelles y no cap altre escriptor degué terminar la obra, que acaba poques planes després del noble desafiament del cavaller del Panadés. Com hem vist pel document an ell referent, en Canyelles acabaria la obra després de l'any 1359; ho confirma també una alusió a la presa d'hàbit del infant Pere, oncle del rey⁽³⁾.

2.ª Joan I, fill y successor del rey Ceremoniós, no estava del tot convençut de que 'l seu pare fos l'autor de la C. P., quan en 1394 deya a l'abat de Sant Joan de la Peña, referintse al tex llatí, «libro que el senyor Rey nuestro padre, que Dios haya, *fizo fer* de la Genealogia de los reyes de Aragon»⁽⁴⁾.

3.ª El capítol XXXV de la C. P. dedicat a Jaume I no ofereix la menor semblança, sinó al contrari una vertadera discordança, ab el llibre de les gestes del rey Conqueridor. L'autor d'aquest capítol mostra desconèixerlo per complet, o al menys no li dona cap importancia com a font històrica del seu

(1) Finke. *Acta aragonensia*, I, doc. 209 (29 juny 1312). V. també les págs. 297, 303 y 310.

(2) C. P., Ed. d'Embun, p. 225.

(3) Al parlar dels fills de Jaume II y Doña Blanca, diu lo següent ab referencia al famós infant en Pere, oncle del rey: «quartus, Petrus, qui fuit Comes Rippacurtiae et Impuriarum, et hic quando fuit in etate quinquaginta quatuor annorum, collocatis omnibus suis filiis, recepit habitum Beati Francisci in ecclesia monasterii fratrum minorum Barchinone, die tunc duodecima die septembris, anno Domini .m.ccc.lviii.» C. P., Ed. de Embun, p. 230.

(4) Llabrés. *Quién es el autor de la crónica de S. Juan de la Peña*, p. 12.

regnat. Està escrit a tall de llegenda monacal, en la que els miracles, les aparicions de la Verge y dels sants, les oracions, ocupen el primer lloch. El rey Pere, en qual època s'escrigué, no es possible que el redactés de tal faisó. El que en 1343 encarregava una copia al abat de Poblet del llibre del seu rebe-savi y en 1344 el llegia ab fruició y en ell s'inspirava per la seva biografia, l'haguera utilisat algun cop, sobre tot en els passatjes en que la semblança dels fets ho comportava. A haçanyes tan glorioses com les conquestes de Mallorca y Valencia, apenes si les dedica una plana a cada una, y altre tant passa ab la presa de Murcia. De les seves magnífiques relacions de batalles no'n queda rastre. La figura del rey, senzill y solemniat a la vegada, s'esvaex casi per complet. En cambi s'hi sent com una pruija de presentarlo com a sant y com a docte en les Sagrades Escripures, com a gran sermonador, més que com a rey bataller; l'historiador no surt per res. A mi'm sembla que aquest silenci en un dels textos històrichs més significatius del XIVⁿ segle, escrit sota els ulls mateixos del rey de la dinastia catalana més admirador de l'alt en Jaume, es una nova prova contra la paternitat reyal de la C. P. (1)

4.ª Es cert que el text de les tres versions de la C. P. acaba just ab el regnat d'Alfons III, tal com el rey escriu al abat de Ripoll; es cert també que's troba en dos manuscrits, el de l'Universitat de Valencia, y el del Seminari de Barcelona, precedint a la crònica del seu regnat; emperò, lo que al nostre entendre no es cert del tot, com s'ha pretès, es que les dugues cròniques atribuïdes a Pere el Ceremoniós, continguin dos capítols en els quals gaire bé coincideixen, es a saber; els dos darrers de la C. P., ab els dos primers de la crònica personal. S'ha arribat a creure que les relacions dels regnats de Jaume II y Alfons el Benigne, — que confessà en certa manera, haver escrit el seu fill y net, al enviar en 1366 aquell llibre a Ripoll, — se troben quasi ab les mateixes paraules en dits capítols, inicials en una obra, finals en l'altra; quan cabalment la C. P. ens ofereix una interessant relació del regnat de Jaume II que sols aprofita de la C. R. l'episodi de la conquesta de Sardenya y les genealogies de la familia reyal, deixant després per complet de banda el regnat d'Alfons III; mentres que la C. R. deixa totalment fora del seu contingut el regnat de Jaume II, y no ve a esser més que una croniqueta del pare del Ceremoniós. Procurarém demostrar aquestes afirmacions ab un lleuger paralel

(1) La llegenda del rey sant, se troba per igual en les dugues versions llatina y aragonesa, que constitueixen una sola familia, y també en la catalana, que ve a esser com un text nou en molts indrets, però en ella's troba més accentuada. Aixís per exemple, els tres textos coincideixen en la relació de la aparició de la Verge a Montpeller, en la de Sant Jordi en la batalla del puig de Valencia, en la piadosa oració del rey abans de morir, en els concells donats en aquest punt al seu fill Pere; pero difereix el codi català, en passatjes tan significatius com el següent: «E hac especial do de Deu axi com los seus apostols, car ell entes e sabes les divinals scriptures per gracia del sant esperit. E preycava en totes festes del any en qualque ciutat que ell fos a honor de Deu e dels sants, devotament e molt maravellosa; allegant les santes scriptures e aquelles esplanant clarament, etc.» Agram a l'amabilitat del Sr. Massó Torrents, a qui tants serveis deu la bibliografia antiga catalana, el coneixement de la versió de les *Croniques dels reys d'Arago*, en nostre idioma, en una copia del manuscrit C de la Universitat de Valencia. Vid. ademés, *Historiografia de Catalunya...*, p. 80.

entre una y altra crònica, que ens explicarà millor l'elaboració de dit primer capítol de la que en el present treball estem estudiant.

Fixantnos en el episodi de la conquesta de Sardenya, que es el que ha servit de base per establir la identificació dels dos textos, s'observa al moment que el de la C. P. es un resum barroer, — fet ab posterioritat del primer capítol de la C. R., — de la interessant y seriosa narració d'aquesta, com pot veures en la nota que acompanyem al peu d'aquesta página (1). Es impossible que el propi autor se resumís tan malament. Del total de vint y cinch capítols que abraça en la C. R. la campanya de Sardenya, sols cinch estan aprofitats y traduïts en la C. P.

Una altra coincidència se troba encara entre el cap. I de la C. R. y el XXXVIII de la C. P., en la genealogia de la casa reyal de Aragó, però les diferències son bastant accentuades pera que's pugui acceptar que el rey posés mà en les dugues. La genealogia feta pel rey es més esquemàtica, si bé més personal; l'altra, com posterior, afegeix a cada personatge circumstancies que Pere III no podia conèixer al escriure aquell primer capítol; v. g. l'entrada en religió del seu oncle, l'infant Pere en 1358; al propi temps, l'autor, plè de respecte, no s'atreveix a indicar els individus de la familia reyal, ab els noms de parentiu. Vegis la diferència v. g. al mencionar a Alfons III: diu la C. R., «e lo segon (fill) *Alfonso, qui fo pare nostre*; y la C. P. (p. 230): «*secundus Alffonsus qui fuit Urgelli Comes et habuit in uxorem filiam nobilis Gombaldi Dentença etc.*»

Aquest capítol de la C. P. es, per lo tant, indubtablement posterior al de la C. R. El primer fou escrit després del any 1358; el segon abans d'aquesta època.

(1) C. R., ed. de Bofarull, caps. 9, 10 y 11. C. P. Preliminars de la guerra de Sardenya, págs. 233-235. Ed. d'Embun. — En aquesta darrera el autor no inclou el discurs de Jaume II en Portfangós, que tan bé encaixa ab las aficions del rey Pere a la oratoria política. El cap. 10, C. R., està copiat per la C. P. com ja ho feu observar el Sr. Massó Torrents: *Historiografia de Catalunya*, p. 75.

C. R., cap. 13. C. P., p. 235. Partida de Portfangós. Més extesa en la segona.

C. R., cap. 14. C. P., p. 236. El text d'aquesta es traducció d'aquella fins aon diu *que viandes no entrassen en lo dit castell*.

C. R., cap. 15. El passa per alt la C. P.

C. R. Els interessants y sobris caps. 16, 17, 18, 19 y 20, que narren d'una manera tan suggestiva el penós setge de Iglesias, estan reduïts en la C. P., p. 236, a lo següent: «*Et tota classe colluta idem Alffonsus in primis obsedit Villam Ecclesiarum quam non sine magno labore cepit.*»

C. R., cap. 21, establiment de Bonayre, en el setge de Caller; cap. 22, la glànola en el campament d'Iglesias; caps. 23, 24 y 25, rendició d'Iglesias. Tots els passa també per alt la C. P. Es d'advertir que aquets y els anteriors capítols estan plens de records de la mare del rey Pere, molts d'ells de sufriment y abnegació.

C. R., caps. 26, 27 y 28. Setge de Caller. Suprimits també en la C. P.

C. R., cap. 29. Llarga narració de la batalla de Lucocisterna. C. P., págs. 236 y 237. Contat en poques ratlles y ab dates diferents, com si hagués tingut present altra font. Es de notar que l'autor no refereix l'episodi de la heroicitat del infant Alfons, al que donen tanta importancia la C. R. y la de Muntaner.

C. R., caps. 30 y 31. Setge de Caller. C. P. Suprimits.

C. R., caps. 32 y 33. Sorpresa de Caller, etc. C. P., págs. 237 y 38. Traduïts al peu de la lletra en uns punts y escursats en altres.

C. R., cap. 34. Arribada de galees catalanes y rendició de Caller. C. P., págs. 238-39. Traduit literalment.

C. R., cap. 35. Retorn de Sardenya. C. P. Traduit fins on el text català diu: «*Es ver que el senyor infant nostre pare dessus dit sen vench tan ivarçosament, etc.*» Es de notar que en la C. P. en aquest y altres pasatjes el cronista no parla may en nom propi, com si fos el rey. Si la C. P. fos obra d'aquest no s'hagueren suprimits alusions tan significatives.

La C. R. porta a continuació una llista dels nobles morts y salvats en la campanya de Sardenya, suprimida també en la C. P.

Ja hem dit tot quant podem aduir pera provar que no es certa la total identificació dels cap. I y XXXVIII, respectivament, de les dugues cròniques. En lo demás difereixen per complet. El rey Pere no tractà, com se suposa, d'escriure la crònica del seu avi en la seva autobiografia, sinò sols la del seu pare y encara, com hem fet observar, en allò en que més se relacionava ab la seva persona, com antecedent necessari per explicar aquella.

El cap. XXXVIII de la C. P. en cambi, dedicat tot ell a Jaume II, un dels més llargs y detallats, es de relativa importancia si 's té en compte que 'n Muntaner se proposà referir principalment els fets de Romania, els de Gerbes y els de l'infant Ferrán de Mallorca y que gaire bé no consagrà més enllà de mitja dotzena de capítols a la feconda historia política interna y externa de la confederació (1).

Una part de la versió llatina de la C. P. coincideix del tot y d'una manera singular ab les altres dugues; els capítols referents a l'historya de la monarquia navarra o sigui fins al cap. XV. Aquesta coincidència, juntament ab altres indicis, mostra a les clares, que aquesta part del text está treta d'una antiga crònica de San Joan de la Penya. ¿Seria aquesta part l'enviada al papa Climent VI y terminada per lo tant abans del any 1352? (2) Al arribar a l'historya aragonesa, l'autor de la versió catalana se desaten ja del text llatí y en fa d'ell un resum molt barroer. Després les dugues versions en llengua vulgar tornen a coincidir ab el text llatí, en els orígens de l'historya comtal, que mostren a tret de ballesta esser copiats d'una de les versions antigues de la *Gesta comitum*.

L'historya dels comtes-reis y sobre tot els regnats de Jaume I, Pere 'l Gran,

(1) Apenes parla de la lluita fratricida y deshonrosa de Jaume II y Frederich III de Sicilia y passa com sobre brases sobre aquest fet y el viatge del rey d'Aragó a Roma, contentantse ab la següent candorosa disculpa: «E alguns diran: ¿com se passa en Muntaner axí sumariament daquests fets? e si a mi deyen, yo diria que paraules hi ha que no han respost» (cap. 186). Fora den Muntaner no 's coneix del regnat de Jaume II més que un fragment de crònica referent als principis del seu regnat. Vid. Coroleu y Pella. *Cortes Catalanas*, Barcelona, 1875, p. 165. Ab aquest fragment coincideix per cert la C. P. en l'afirmació de la celebració de les corts de Saragoça, en les que 's va fer molt treball legislatiu, corts posades en dubte per moderns legisladors.

Es veritat que 'l regnat de Jaume II es un dels més documentats diplomàticament que 'ns pügui oferir l'historya de l'Edat Mitjana. fins al punt de fer inútil en certa manera, ab la copiosa pedrera diplomàtica del Arxiu reyal, publicada en part per H. Finke, tota crònica y relació històrica contemporània; emperò la C. P. es la única que tracta del més difícil problema polítich de la nostra patria en el XIV segle, y ens revela la psicologia íntima dels sucesos, recullint d'una manera escalfada y interessant la veu del sentiment nacional que troba ressò a l'hora, ab felíç coincidència, en les lletres particulars dels reis y en les pintoresques instruccions y informacions dels embaixadors. Els documents sobre la lluita entre Jaume II y Frederich III publicats per en Finke, son el més interessant y just comentari de la C. P., desde la p. 220 a la 225, en que es conta la batalla de cap Orlando ab els fets que la precediren y seguiren. En aquesta narració se transparenten clarament el dolor del cronista, el seu ardent patriotisme y les intrigues y desconfiança de la diplomacia pontificia y angevina. Finke. *Acta aragonensia*, I, docs. 35, 43, 47, 49 y 209.

El text català refereix algún episodi contat ab més extensió que 'l llatí y aragonès, v. g. la visita de Jaume II al rey de Castella.

(2) S'ha fet també un argument en contra de l'atribució al rey Pere III de la C. P. el que aquesta en el capítol X de la versió llatina dongui com lloch de la sepultura del primer rey d'Aragó, Enyigo Arista, el monastir de St. Salvador de Leire. La versió catalana sols se diferencia en els quinze capítols dels orígens y historia de Navarra en aquest punt, ja que suposa, com ja observà 'l Sr. G. Hurtebise, que 'l lloch del enterrament fou el monastir de St. Victorià. Es probable que aquest dato fos afegit ab posterioritat, quan el rey trasladà les cendres d'Enyigo Arista desde 'l lloch d'Araguast an el segon monastir, fet que 's realisà en 1372. *Documents...*, I, n.º 250. La versió aragonesa de la C. P., posterior an aquesta data, no diu res d'aquest fet al que 'l rey hi donà tanta importancia y solemnitat.

Alfons II y Jaume II, pren en el text llatí y en les seves traduccions una extensió molt gran y molt diferent de la seca narració propia d'anals o genealogies de les altres parts anteriors. Agafa en aquest punt un tirat de crònica popular, que la separa profundament del caràcter monacal que traspúa en les parts relatives als orígens de la monarquia navarra, de l'aragonesa y del comtat català. En la versió en nostra llengua, l'autor posa molt de sa propria cullita y del seu esperit profundament català, que li fa mirar ab simpatia tot lo que es de la nostra terra, y rebutjar tot quant surt del quadre d'ella. Així s'explica la seva tendència al resum y al escursament en molts passatjes que fan referencia a l'història purament local d'Aragó. Quan se tracta de Castella, l'autor ja no resumeix, sinò que suprimeix. Ademés calla tot allò que sigui desfavorable als reis d'Aragó y a la seva terra.

LLIBRE II. — Es un dels més deliciosos de la obra y tot ell sembla escrit o inspirat pel rey. Tot es fet a tall de crònica popular, d'una manera viva y animada, sota l'impressió del record, sense que l'escriptor se preocupi d'acudir als documents de la cancelleria, per donar detalls de noms ni de dates, ni per evitar que 's deixi d'apuntar cap fet. Quan se 'l compara ab els primers capítols del llibre IV, en el que, segons propia confessió, el rey hi intervingué pera corregir la redacció den Dezcoll, se veu que l'estil y la manera de fer es la mateixa. En cambi, comparantlo ab el següent, sobre tot en la part referent a la campanya del Rosselló, el menys observador descobrirà un sistema de narració tot diferent. En la del present llibre s'apunten els fets d'una manera vaga, que a voltes podria molt facilment completarse; v. gr. cap. 6: «*E segons que havem oit retrer*». Altres vegades ens retrau la persona que li ha contat els fets: «*E totes aquestes coses nos feu saber lo infant dessus dit (son germà Jaume) a Valencia, car encara no erem partits*» (cap. 16). Recordant el parlament de Burriana diu el rey (cap. 17) «*era ab Nos... Mossenyer Not de Moncada, qui era dels pus savis barons qui ladonchs fossen en nostre regne e altres barons e cavallers... que a Nos no membren*». Altre tant diu dels síndichs de les viles que hi acudiren «*...e sindichs de les ciutats de Saragoça, de Barcelona e de Valencia e de Leyda e de les ciutats e viles que a Nos no membren*» (cap. 17).

Altres voltes cita records interessants d'actualitat y dels que ell principalment ne podia donar compte; v. gr., al parlar del palau papal d'Avinyó y de la capella on va fer l'homenatge del feu de Sardenya: «*en la capella que ara es vella e llavors era la major e ara es la menor*». Se sorprenen així mateix, en aquestes planes judicis d'altres personalitats que fets per altra persona que 'l mateix rey, semblarien una irreverencia, com v. gr. el del papa Benet XI: «*E gracia alguna no poguem obtenir ni recaptar d'ell, tant era avaricios e desgraciat*» (cap. 25).

Això no vol dir que d'alguns fets no se 'n certifiqués pels seus secretaris.

Ell mateix ens retrau una d'aquestes informacions, a tall de record més que de consulta, al parlar de la seva suntuosa coronació y del dinar esplèndid que se seguí a l'Aljaferia; «*e segons que ffom certificats per scriva de racio e altres officials nostres, menjaren lo primer dia mes de deu milia persones*» (cap. 11).

Podriem multiplicar detalls íntims y personals que en el cas present no es aventurat atribuir al rey, perquè com ja s'ha dit altre cop, per el document de 1385 ens consta que va començar y continuar la seva crònica, y per l'altre tan citat de 1375, que va dirigir-la y revisarla; però es tan difícil en aquest punt traçar una ratlla divisoria entre la que podria esser obra del secretari o de la mà del rey, que preferim contentarnos ab les frases esmentades, que en tot cas semblen les més difícils d'esser suplantades per cap més individu que 'l mateix que les recorda.

En la divisió adoptada per en Carbonell y seguida després pels dos editors barcelonins de la crònica, consta aquesta part de 25 capítols, encara que curts, però alguns ja de dimensions més llargues que 'ls del primer⁽¹⁾. El seu contingut, segon ja s'ha observat, no pot esser més personal y íntim. Onze capítols s'endú la relació dels fets posteriors a la mort del seu pare Alfons y lligats estretament ab el seu adveniment al poder y la seva coronació, que 's complau en detallar en tota la seva magnificència, ab més sobrietat, però no ab menys riquesa de color que 'n Muntaner. Omplen quatre capítols les competencies y protestes dels regnes de Catalunya y Valencia, sobre la preferència de la jura dels seus furs. Tot això també contat de memoria. No hi ha més data que alguna indicació vaga com: «*E aço fou en lo mes de juny següent*» (cap. 15). Fins aludint a documents emanats de la cancelleria, no 's cuida 'l rey, que tan minucios es fa més endavant, d'assenyalar la data de l'expedició, com v. gr. al referirse als nous nomenaments dels oficials del Govern de Catalunya: «*E nos altra vegada trametem hi les chartes molt expresses*» (cap. 12). Com en el llibre anterior, tot seguit preocupa al rey el desig de justificarse de la seva conducta envers la seva madrastra y els parcials d'ella, lo qual fa en dos capítols, el 16 y el 17, d'un valor històrich molt gran, perquè s'hi sorprèn l'opinió d'una de les parts interessades; per aço han merescut que Zurita 'ls buydés casi per complet en els capítols XXXIV y XXXVII del Llibre VII dels seus *Anales*. Basta llegir al seriós historiador aragonès, que consultà fonts d'origen castellà, pera conveners de la dissimulació y falta de sinceritat del nostre rey en les anteriors planes y en les que tracten (caps. 18 y 19) dels parlaments de Gandesa y Daroca, sobre 'ls afers de la reina Leonor. En ells obrà d'una manera tan perfidiosa y poch leal, que estigué a punt de provocar una guerra ab Castella, a no mitjansarhi

(1) En Carbonell va afegir un capítol que es el VII en la desgraciada edició de la *Renaixensa*, que l'Antoni de Bofarull va tenir el bon criteri de suprimir en la seva edició, la única que ara per ara mereix alguna confiança (v. p. 78). L'interpolació es tan grollera que fins se descuida 'l cronista de parlar en primera persona, com ho fa sempre 'l rey en la C. R. L'anècdota que refereix es pel mateix estil: la vinguda d'uns astròlechs enviats per el rey Robert de Nàpols, per saber sota quin signe ha d'esser coronat el rey Pere.

l'intervenció del seu oncle y tudor l'infant Pere,—de qui feya tan cabal,— y dels llegats pontificis. L'episodi de Burriana, personalíssim a més no poder (cap. 19), va esser preparat per el rey. Es d'una força dramàtica extraordinaria, que no sabé aprofitar l'aixut cronista aragonès, al encabirlo en el cap. XLII de la seva obra. Poques vegades s'ha pintat ab pinzellades més gràfiques l'amor d'un poble que no vol ésser entregat a un príncep foraster, sino permaneixer sota la sobirania del seu senyor natural, y que l'acompanya ab frenètic goig pels carrers a l'iglesia al convencers de que no l'abandonava. «*Estant axi, ploram, e estiguem per espay de una hora que no fem sino plorar e ells de Nos.*» En el cap. 20 parla 'l rey del seu matrimoni ab Dona Maria de Navarra, consagrant un record a la jove princesa que morí en 1348 y als fills que hagué d'aquesta unió. Desde aquest fet fins al terminar, o sigui desde 'l cap. 21 fins al 26 — exceptant el 24, dedicat a narrar la traslació del còs de Santa Eularia desde l'iglesia de Santa Maria del Mar a la Seu barcelonina — omplen el llibre II els fets preliminars al rompiment ab el rey de Mallorca y a la guerra que d'ell se seguí, que ha d'esser l'assumpte del llibre III de la C. R. S'ha fet famós per lo pintoresch y per la riquesa de detalls íntims y curiosos, el cap. 25, que conta l'anada del rey a Avinyó a prestar homenatge al Papa pel feu de Sardenya, y les escenes ab el rey de Mallorca, plenes de records personals. El cronista reyal o el secretari que l'escrigué, si verdaderament no es de la mà del rey, sabien barrejar la sobrietat de Tàcit, ab tots els més deliciosos y exquisits detalls dels pintors primitius.

El contingut d'aquest llibre II, en el que propiament comença la relació del regnat de Pere 'l Ceremoniós, comprèn solament els quatre primers anys del mateix, desde 1336 fins a 1340; mes com en l'anterior, sols s'hi refereixen els sucesos més estretament lligats a la persona del rey. Apenes se dona importancia a altres de més transcendencia pera la vida política dels seus regnes; en cambi, la seva coronació, les seves relacions ab la madrastra, el seu matrimoni, les dissensions ab el rey de Mallorca... vetací lo que més l'interessa. En aquesta relació, tan intensament personal, debades hem de cercar lo complet y lo ordenat. Els afers de Castella y de Sardenya, els projectes d'aliança ab el rey Eduard III d'Anglaterra y l'efectiva ab Alfons XI, pera prevenir el perill de l'invasió del poderós rey de Marrochs, que acabà ab la gloriosa batalla del Salado, la participació no menys gloriosa que Aragó tingué en aquesta guerra; en una paraula, tota l'història externa de la confederació, hi falta per complet.

Omissions tan importants, l'ausencia de dates, la mateixa falta d'orde de l'exposició, ens semblen una prova més de l'atribució d'aquesta part de la crònica al rey, perquè per molt grans que suposem les seves qualitats d'historiador — y el que ha escrit capítols com els esmentats d'aquest llibre, les tenia en grau intens — y per molta que fós la preparació de les seves continues y diverses lectures històriques, no 's podria explicar ab la vida agitada d'aquell monarca,

ni ab la seva participació personal en tots els afers del regne, la feina llarga, penosa y reposada d'una narració històrica, rublerta de fets, de dates, de noms, de detalls, desenrotllada ab plena harmonia y ordenació en totes les seves parts. De tot això ell se'n desatenia: aquesta feina minuciosa y de detall es lo que principalment encarregava y recomanava a n'en Dezcoll. Lo que falta en aquestes planes, es fàcil trobarho en els documents de l'arxiu y fins en la atapaida relació den Zurita. Lo que elles ens donen y ens han conservat, l'ànima del monarca, l'esperit de l'època y la part interna dels fets, això no ho supleix cap document. Es una d'aquelles ratxades de llum del passat, que sols llambreguen en els nostres grans cronistes o en les relacions dels enviats y procuradors de la curia reyal, que's conserven en el nostre riquíssim Arxiu y son germanes de les nostres cròniques populars (1).

No es possible senyalar fixament la data d'aquest llibre, una vegada descartat el document adreçat en 1349 pel rey a Bernat de Torre, que al nostre entendre, com ja hem manifestat, sembla referirse més aviat a la C. P. que a la C. R. Ademés, les alusions històriques que's troben en el text del mateix porten la seva redacció a alguns anys més tard de la data del document esmentat, confirmant la seva manca de congruència ab aquella. Aquest llibre degué ésser escrit probablement en el mateix període que'l següent, o sigui entre els anys 1363 y 1375, o millor dit, després de terminada la guerra de Castella. Llavors, entrat ja en una època de més repòs, redactaria no sols el pròlech de la obra, que, com hem vist, porta ben marcat el segell del record recent de la conclusió d'aquella lluita terrible, sino que s'ocuparia de la redacció dels dos llibres II y III, que juntament ab el primer, en nostre concepte molt anterior a ells, eren ja escrits en la data de la famosa lletra a Bernat Dezcoll. En el cap. 6 del llibre III se troba la única alusió contemporània, que permet fixar entre els anys 1363 a 1375 la època aproximada de aquesta primera part de la C. R.; es a dir, després d'haverse casat l'infant de Mallorca ab la reina Joana de Nàpols, fet que's realisà en 1363, y abans de la mort de dit infant, ocorreguda en 1375. En el passatge a que ens referim se parla del infant com encara vivent: «E hac en Jacme de Mallorca, de nostra sor infanta (la reina Constança) ço es, lo infant en Jaume, qui avant hac per muller la reina de Nàpols, e es apellat infant de Mallorques» (2).

En el llibre II trobem també dugues alusions a fets posteriors a la data del document de B. de Torre, descartant tota probabilitat de que aquest se pogués

(1) Pera conèixer els sucesos desenrotllats en els quatre primers anys del regnat de Pere III, hi ha que acudir al llibre VII de Zurita desde'l cap. XXVII (mort de Alfons III) fins al LIII (batalla del Salado). Els capítols en que Zurita aprofita la crònica reyal en part o totalment son: el XXVII (cap. 48 y 49 del llibre I de la C. R. y cap. I y II del llibre II), cap. XXVIII (cap. 3, 4, 5, 8, 9, 10 y 11 de la C. R.), cap. XXXII (cap. 15 y 16 de la C. R.), cap. XXXIV (cap. 16 de la C. R.), cap. XXXVII (cap. 17 de la C. R.), cap. XLII (cap. 16 de la C. R.), cap. XLIII (cap. 20 de la C. R.), cap. XLVII (cap. 21, 23 y 24 de la C. R.), cap. XLVIII (cap. 25 de la C. R.), cap. L (cap. 26 de la C. R.). Com se veu, Zurita s'aprofita bastant de la C. R. encara que no la citi gaire sovint, ni sàpiga treuren tot el partit que podria.

(2) C. R., ed. de Bofarull. Llib. III, cap. 6, p. 117.

referir a la C. R. En el cap. 2 se llegeix, al parlar dels funerals d'Alfons III: «aqui faem cantar misses e fer sermo, lo qual sermo feu lo nostre confessor, frare menor, per nom pare Sancho d'Ayerbe, qui puix fo bisbe de Tاراçona, e en apres archabisbe de Tarragona ⁽¹⁾». Sabut es que fra Sancho López de Ayerbe fou arcabisbe de Tarragona desde 'l 13 de octubre de 1346 a la seva mort (27 d'agost de 1357) ⁽²⁾. Anterior an aquesta data, que denota que el llibre II fou començat algun temps després de la mort de dit arcabisbe, o sigui del any 1357, es la alusió següent a Diego López de Fonteca, degà de Valencia, «qui després fou bisbe de Burgos». El pontificat d'aquest prelat durà desde 'l 8 juny 1351 a 12 octubre 1351 ⁽³⁾.

LLIBRE III. — La excessiva extensió que va prenent aquest estudi no ns permet continuar com fins ara ho hem fet, l'anàlisis del valor històric de la C. R. que, respecte d'aquest llibre, podria constituir una vertadera monografia. Ens limitarem, donchs, d'ací en endavant, en gracia de la brevetat, a tractar purament de lo que hem anomenat elaboració interna de la crònica, y de la manera com foren executades les instruccions del rey respecte al seu fons y a la seva explanació. Aquest llibre III es també molt personal, y un dels en que 'l rey hi posà més interès y cura, per lo mateix que 's parla en ell d'assumptes que constituïren una de les grans preocupacions del seu regnat, pel afany de sincerarse de la seva conducta devant dels propis y de la posteritat.

El mateix rey ens fa el resum dels fets que conté, al terminar el llibre II. «Lo terç capítol... tracta dels affers del rey de Mallorques, ço es, en quina manera fou proceït e feta per Nos la execució contra ell segons se segueix...»

Les guerres de Mallorca y del Rosselló, que son les dugues etapes d'aquest procés y execució, en les quals intervingué personalment, estan contades ab molts detalls y plenes de records íntims y vius. El rey tenia llavors, al començar y al terminar aquests importants fets, 24 y 26 anys respectivament, y com ells foren les seves primeres campanyes, es coneix que l'impressionaren fonament, y que en sa memoria restaren gravats d'una manera tan intensa, que ni 'l transcurs del temps ni l'agitada vida política y militar que dugué després lograren esborrarlos. Res ho prova tant com la extensió ab que ho refereix. No hi ha cap episodi del seu regnat que pugui ab ell compararse an aquest punt.

Es veritat que en els fets de Mallorca hi intervingué més personalment que en cap altre, y no s'ha d'oblidar que la C. R. no es la historia del regnat de Pere 'l Cerimoniós, sino dels fets en que prengué una part directa y dels que conservà un record més intens.

(1) C. R., ed. de Bofarull, llib. II, cap. 2, p. 76.

(2) Eubel, *Hierarchia catholica medii aevi*. Munster, 1898. I, 505.

(3) *Ibidem*, I, 156. En 1348 fou nomenat Bisbe de Calahorra, y transferit d'aquesta seu a la de Burgos. *Ibidem*, p. 161.

El llibre III per sí sol s'endú ben bé la tercera part de la crònica. Aparentment el nombre de capítols no correspòn an aquestes dimensions, ja que sols li dedica 32, mentres que el primer llibre en conté 49; emperò el contingut d'aquets 49 no passa de una tercera part dels 32 capítols del present. Tinguis en compte que ·ls fets exposats en ell se desenrotllaren en el curt espay de dos anys, y que en menys de la meitat de espay enclou més tard el cronista els tretze anys de la llarga y implacable guerra ab el rey de Castella.

En el llibre actual es on comença a veures ja la ordinació de la C. R. per en Dezcoll. En ell hi va posar més esment que en tots els altres. Sabia ab quant gust el rey havia de renovar jornada per jornada el record d'aquelles primeres campanyes de la seva juvenesa al trobarse ja en la edat madura, y no va planyer consultes d'informacions ni de documents. Els escrivans de la cancelleria de aquell temps li donarien molta feina feta; en Francesch Foix, en Ramon Sicart, en Guillem Morera, en Ferrer de Prohomne y altres, que seguiren al rey en sa campanya de Mallorca y del Rosselló; però ·ls registres consultats preferentment serien els del escrivà de ració, exposantli els fets per jornades y més resumits.

El procés contra ·l rey de Mallorca, del qual sorprenem algun fragment, com el diàlech entre Jaume el Desdixat y el rey, del cap. 28⁽¹⁾, havia sigut terminat pels vols del any 1346, en que encarregava la seva continuació a Ferrer de Margarola y Francesch Foix, pera que ·s guardés en el arxiu royal en perpetual memoria⁽²⁾.

Ja hem vist que ·l rey volia l'ajuda den Dezcoll, pera ·ls detalls y l'ordenació cronològica dels sucesos; com li deya en sa lletra de 1375, «*queu fçats per ment al mes que poretz*». Aquest era el seu principal desig. Y això es lo que comença a observarse desde els capítols posteriors a la campanya de Mallorca, en que ·s pot dir s'obre la relació per jornades. La de la curta y fàcil conquesta de la illa (maig y juny 1343), ja preparada per endevant, té tot l'encís de la crònica del seu gloriós rebesavi, les pàgines de la qual, plenes de vida, recordaria, sens dubte, al realisar y escriure les seves propies haçanyes. Un any després, al reposar d'elles, se complavia en evocar les del alt rey Conqueridor, tot llegint en el seu palau de Barcelona, en la tranquilitat de la nit, aquell llibre inoblidable. Les millors pàgines d'ell, al meu entendre, son les contingudes entre l'anècdota del present de les cireres de Mallorca (el rey era molt aficionat a la fruita), que li va fer el seu oncle l'infant Pere, abans d'entrar a la ciutat, y la de les figues que va menjar ab tant de gust al empendre el retorn a Catalunya,

(1) C. R., ed. Bofarull, p. 215. Vid. Arx. Cor. Arag., registre del procés, f. 381. — *Proceso contra el rey de Mallorca D. Jaime III mandado formar por el rey D. Pedro IV de Aragón, publicado de Real Orden por D. Manuel de Bofarull y Sartorio*. Barcelona, 1866-67. 3 vols. (Son els vols. 29 a 31 de la *Colección de documentos inéditos*).

(2) *Documents I*, etc., doc. 133 (Lleyda, 21 septembre 1346). Vid. també el doc. publicat per D. Antoni de Bofarull, en la seva edició de la C. R. núms. 4 y 5. Apèndix p. 412.

y que va vomitar tant bon punt la seva galera tombà 'l cap de la badia y es ficà en mig de la mar forta.

Els antecedents justificatius de la guerra de Mallorca fan un sustanciós resum històric, que ocupa els nou primers capítols del Llibre II. El cap. 9 està consagrat a la dramàtica visita del rey de Mallorca a Pere III en Barcelona. Desde 'l cap. 10 al 17 se tracta de la campanya y sumissió de la illa (25 de maig a 27 de juny de 1343). En el cap. 20 comença la primera campanya del Rosselló, y ab ell un verdader dietari dels successos. No 's pert una setmana, ni casi un dia. Sobre tot en la segona campanya de 1344, desde 'l cap. 24, en els mesos de maig, juny y juliol, el dietari es complet⁽¹⁾.

Aquest llibre com el anterior degué esser escrit també entre 'ls anys 1363 y 1375. En tot ell se segueix el còmput de la Nativitat, nova prova de que no pogué esser fet abans de 1350, y de que no te res que veure ab ell, el document dirigit an Bernat de Torre.

LLIBRE IV. — Ab aquest comença un nou aspecte en l'elaboració de la C. R., el que podriem anomenar menys personal, y de col·laboració més directa den Bernat Dezcoll. Cronològicament, es també d'una altra època. Els tres primers llibres y els cinch primers capítols del IV, se pot dir que en lo sustancial son anteriors en la seva redacció al any 1375; els quatre restants capítols del Llibre IV, juntament ab els Llibres V y VI, y el fragmentari que assenyalarém ab el número VII, son posteriors an aquella data y en alguns indrets fins a la de la mort del rey. La elaboració d'aquests darrers llibres la coneixem per la lletra a Bernat Dezcoll, y la podem sorprendre mercès al seu contingut, adhuc en l'estat actual de la crònica. Ab més profit, emperò, podrà esser estudiada, el dia en que 's publiqui un text crítich y comparatiu dels manuscrits existents, els quals ens ofereixen un casi idèntich, respecte dels tres primers llibres y diferents pera 'ls tres darrers, lo que fa suposar al Amadèu Pagès⁽²⁾ que 'ls còdis que ell cita ab les cotes A y B (els de l'Academia de l'Historia) podrien haber estats copiats de la primera redacció o ordenació den Dezcoll, y el C (Biblioteca Universitaria de Valencia) de la segona, després de revisada pel rey y conforme ja a les instruccions contingudes en la lletra de 1375.

El llibre IV de la C. R. consta actualment de nou capítols y comprèn els fets ocorreguts entre 'ls anys 1346 al 1351, o sigui fins la guerra ab els genovesos, a saber: l'intent de cambi de successió a la corona, y origen de la Unió (cap. 1, any 1346); la segona invasió del rey de Mallorca en els estats de la confederació (cap. 2); la Unió d'Aragó, y anada del rey a Saragoça, on en unes corts

(1) V. gr. en el cap. 24 comença 'l dietari de la campanya del Rosselló del any 1344, per la festa de Pasqua. En el mes de Maig y en els successus en que la relació pren aquesta forma, els paragrafs comencen de la següent manera: *dissapte a quinze de maig, diumenge a setze de maig*, y aixís successivament. D'aquest sol mes estan anotades les jornades, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 14, 15, 16 y 19 a 31.

(2) *Recherches sur la chronique catalane attribuée à Pierre IV d'Aragon.* — *Romania*, t. XVIII, p. 255.

tumultuoses confirmà els privilegis de dita Unió (cap. 3, any 1347); licenciament de les corts de Saragoça, y retorn a Barcelona, on convoca noves corts, y casament ab la reina Elionor de Portugal (cap. 4); Unió de València y esvalots de Murvedre y València (cap. 5, any 1348); derrota de la Unió y del infant Ferràn a Epila (cap. 6); càstich de la Unió de Saragoça (cap. 7); noves corts de Saragoça, mudades a Terol; mort de la reina Elionor y guerra contra la Unió de València (capítol 8); càstich de la Unió de València: boda ab Elionor de Sicília; embaixada a Castella y naixement del príncep Joan (cap. 9, anys 1348 a 1351).

La lletra del rey a Dezcoll conté les instruccions següents sobre els fets continguts en aquest IV llibre:

«Lo quart parlant de les Unions, podets fer *tro lla on per Nos es stat regonegut*, e puys com serets en aquell punct, be trobaret lo fet com fo mes avant, *posant ho per jornades* e especificament e larch e faent hi menció de tot quant nos faem en les dites unions. E de les jornades vos *podets certificar molt ab los llibres de nostre scriva de racio*, e si en res hi dubtets per lo debat que deits que n'aviem a Saragoça ⁽¹⁾, o per altre manera, lexats hi espahi de guisa *que tota vegada se puixa continuar*: perque fets ho, on mil porets, com començaren, e apres com se seguiren e nos que y faem e a quina conclusio vengueren, e axi 's pot ordenar largament...»

Les instruccions del rey en quant a les jornades afortunadament no 's compliren, resultant aquesta part de la crònica, no retocada, una de les més interessants y mogudes, y digna de compararse ab els llibres I y II y primera part del III. El rey dona per bons els primers capítols d'aquest llibre que ell havia reconegut, sobre tot el tercer, que tracta de les corts per raó de la Unió de Saragoça. Aquets capítols no podien esser més que els redactats abans de 1375, o siguin els cinch primers. Que els altres, desde 'l 5 al 9, que es el darrer, foren escrits o retocats després d'aquella data ho prova la següent curiosa alusió al famós Joan Fernandez de Heredia que hem trobat en el cap. 5, com essent ja mestre del Hospital, el qual acompanyà al rey en la jornada del esvalot de València (6 d'abril de 1348): «E com Nos qui erem en la cambra del dit real, sobre 'l portal, sentim aquet tan gran tabustol, isquem de la dita cambra e leixam la reina ab alguns de la nostra casa, y en especial ab Pere de Muntcada e frare Joan Fernando de Heredia *qui apres fo mestre del orde* ⁽²⁾.» Aquest personatge, llavors castellà d'Amposta, no fou nomenat mestre del Hospital fins pels vols de setembre de 1377 ⁽³⁾.

El cronista tracta ab molta extensió y relleu en el cap. 3 del *debat de la Unió* y es probable que en el espay en blanch que 'l rey manava deixar, *de guisa que tota vegada se puixa continuar*, la seva propia mà descrigués aquell dramàtich quadro de les corts de la Unió de Saragoça, un dels episodis més admirables de

(1) C. R., ed. Bofarull. Llibre IV, cap. 3, p. 259 a 268.

(2) C. R., llibre IV, cap. 5, p. 274.

(3) Karl Herquet. *Joan Fernández de Heredia, Grossmeister des Johanniterordens (1377-1396)*; Mühlhausen, 1878; pág. 67.

El Mestre de Rodas, predecessor del Heredia, morí el 29 Juliol 1377.

la C. R. (1). Després ens sembla veure també retochs del rey en el cap. 5, on prepara l'efecte calculat del contrast entre 'l desvergonyiment del barber Gonsalvo, y la seva cançó, y la escena cruelment irònica del capítol 9, que 'l monarca conclou ab la alusió a la terrible venjança y on se llegeixen després els comentaris bíblics, a que era tan aficionat, que donen al episodi encara una nota més repulsiva de hipocresia y barbarie, tan propries del seu caràcter.

El rey diu a n'en Dezcoll que pera les jornades dels fets que comprenen els anys 1346 a 1351, se pot informar molt bé ab los llibres del seu *scriva de racio*. Algunes voltes, no obstant, consultà també els secretaris y protonotaris reyal, entre els quals va escriure narracions molt plenes de vida dels fets de la Unió, qual influencia es manifesta en alguns passatges d'aquest llibre, en Matheu Adrià, de qui abans hem parlat ja llargament.

LLIBRE V. — Consta de cinch capítols y conté una relació sumaríssima dels fets ocorreguts entre 'ls anys de 1352 a 1355. Malgrat tractar d'alguns tan importants com la confederació ab Venecia, per fer la guerra contra Gènova, que tingué per camp de batalla el Mediterrani desde Constantinoble a l'Alguer, y la expedició a Sardenya, en la qual el rey hi intervingué personalment, els aconteixements se relaten d'una manera ordenada, ràpida y a grans clapes, mostrant la traça que tenia en Dezcoll en resumirlos. El rey no hi tindria en la redacció una participació molt personal, de lo contrari no s'explica còm en un sol capítol expliqués la seva estada a Sardenya, que durà desde 'l juny del any 1354 fins al setembre de 1355. Quan se compara la relació de la expedició del rey Pere an aquesta illa, ab la de la conquesta que d'ella 'n feu el seu pare, que hem tingut ocasió de veure en el llibre I, apesar de que durà molt menys temps, se convenç un de que 'l rey deixà en mans den Dezcoll tot aquest episodi de la seva C. R. No apar sinó que n'anava perdent l'interès a mesura que passaven els anys. Comparis també el minucios y a vegades insignificant dietari de la guerra del Rosselló en 1343 y 1344, ab la descripció del llarch setge del Alguer, que durà mig any, enlestida en menys d'una plana, y ens convencerém més y més del apresurament ab que fou escrit tot aquest llibre. No hi ha més que posar de costat les exteses y detallades relacions dels episodis de dit setge, en les lletres del rey al seu oncle, l'infant Pere — que desempeñà la llochtinencia general del regne durant l'ausencia de aquell — escrites algunes pel mateix protonotari Matheu Adrià, que l'acompanyà en la expedició, y es veurà de quina manera resum el cronista secretari aquells pintoreschs documents,

(1) En tot ell s'hi veu el record personal viu y gran, aixís en els detalls, com en la passió ab que 's contenen els fets; y de més a més en alguna frase que no dona lloch a dubte, v. gr. «Y segons quen apres sabem com Nos en fom tornats, digueren aquels de la Unió: *Be appar que gran liga hic es feta com lo senyor Rey ha dites aytals paraules.*» C. R., ed. de Bofarull, p. 268.

si es que a n'ells acudí, dels que gaire bé no 'n treu més que un detall, un fet, una data, o una simple indicació⁽¹⁾. La relació de la batalla de Constantinoble, quals preparatius y notícies soltes poden llegir-se ab abundancia de detalls extraordinaria, entre altres, en els registres del arxiu anomenats *Armata*, no es estat treta de fonts documentals, sino de testimonis de vista, com té bon compte d'apuntarho el cronista «*e a Nos fou feta relacio per algunes persones dignes de fe que foren presents a la dita batalla...*»

El llibre V, més que l'anterior, estava encara per fer en 1375, com ho testimonien les mateixes instruccions del rey. En Dezcoll llavors sols el tenia planejat o esboçat. Ben clarament ho indica 'l passatge de la lletra relativa an aquest llibre. «L'altre capítol, diu, qui es lo quint e qui parla de la confederació del Venecià, e les altres coses, *tenim per bo que 'l fasats*, segons que *ns fets saber* (aquesta frase indica no la presentació d'un treball acabat, sino d'una simple indicació del contingut), *ab que 's fasa, per menut, e per jornades*, on mils porets.» En Dezcoll no va fer ni una cosa ni un'altra, però en cambi va seguir al peu de la lletra totes les demás instruccions. Per demostrarho, no cal fer altra cosa, que assenyalar al costat de cada una d'elles el passatge de la crònica a que fan referencia. «E nomenats hi quals persones, ni quantes passaren ab Nos a Sardenya apres que 'n Bernat de Cabrera hac vençut l'estol dels Genovesos, e hac haut l'Alguer⁽²⁾, e apres la rebelio del Alguer⁽³⁾, *segons que ns fets saber*. E axi mateix hi fets menció, Nos on nos reculliguem, e on presem terra⁽⁴⁾, e apres que s'hi segui per jornades (no abunden gaire), ni quals hi moriren e ab quals ens entornam⁽⁵⁾, axi com pus clar porets e per menut.»

El llibre V no porta cap indicació que 'ns permeti afinar en quina època fou definitivament redactat. Ja hem dit que sembla haver ho estat després de 1375. La única alusió històrica que en ell hem trobat prova que no pogué ésser escrit sino després del any 1370. Entre les persones que 'l rey deixà en Barcelona encarregades dels affers de Sardenya, abans de partir a pacificar aquesta illa, en la primavera de 1354, hi figura: «*En Vidal de Blanes, abat de Sant Feliu de Girona, qui apres fo bisbe de Valencia*»⁽⁶⁾. El pontificat del dit Vidal durà desde 1359 a 1369⁽⁷⁾.

LLIBRE VI. — El sisè llibre de la crònica reyal està tot dedicat a la guerra de Castella, fins la mort de Pere 'l Cruel. Consta de dotze capítols, y després del

(1) A. Giménez Soler, *Boletín de la Real Academia de Buenas Letras*. Barcelona, 1909, p. 88. Rectifica algunes dates. Vid. sobre tot la esmentada lletra del rey Pere de 20 juliol 1354, *Ibid.* p. 90.

(2) C. R., ed. Bofarull. Llibre V, cap. 3, p. 309.

(3) C. R., llib. V, cap. 3, p. 310.

(4) C. R., llib. V, cap. 4, p. 316. «E com fom pres la illa de Sardenya, en un port qui es appellat port del Compte, a tres milles prop del Alguer, Nos prenguem alli terra...»

(5) C. R., llib. V, cap. 4, p. 318. El cronista torna a fer aqui la mateixa enumeració que quan la conquesta de Sardenya, pel rey Alfons III.

(6) C. R., llib. V, cap. 4, p. 316.

(7) Eubel. *Hierarchia catholica*; I, 542.

llibre III es el més llarch de tots. Comprenen aquests capítols els fets ocorreguts desde l'any de 1356, en que esclatà la guerra, fins al de 1369, els quals son referits detalladament, *per menut*, com volia 'l rey, y en rigurós orde cronològich, que pren una forma expositiva sumaria en els dos darrers capítols, que parlen dels successos posteriors a la mort del dit rey Pere de Castella. La distribució dels anys per capítols es la següent:

Cap. 1. Desde agost de 1356 a octubre idem. — Cap. 2. D'octubre de 1356 a decembre idem. — Cap. 3. De 1356 a 1358. — Cap. 4. De principis de 1358 a juny de 1359, per jornades molt detallades. — Cap. 5. Desde juny de 1359, fins al maig de 1363, també ab gran riquesa de dates. — Cap. 6. Desde juny de 1363 al 3 de maig de 1364 (ab bastantes dates). — Cap. 7. Comprèn sols els mesos de maig, juny a 19 de juliol de 1364. — Cap. 8. Desde 'l 19 de juliol a primer de janer de 1365. — Cap. 9. De primer de janer de 1365 a desembre de 1366. — Cap. 10. Comprèn l'any 1366.

Ja hem dit que 'ls dos darrers capítols 11 y 12 no tenen cronologia seguida, per referirse a la historia de Castella. Conta el cap. 11 el primer efimer regnat de Enrich de Trastamara, que terminà en 1367, ab la batalla de Nàjera; la de Montiel y mort del rey Pere en 1369; y el breu cap. 12 els primers temps del regnat d'Enrich de Trastamara y ses desavenencies ab el del Punyalet.

El pla o resum d'aquest llibre fou presentat an aquest en 1375 per Dezcoll, emperò la seva redacció actual es posterior al any 1382, com ho demostren les alusions històriques del seu primer capítol⁽¹⁾. «E huy sesguarda lo dit regne al infant Don Henrich (el que després fou anomenat el *Doliente*), net nostre, fill del rey que huy es en Castella, y de la *infanta dona Elionor, filla nostra de bona recordacio, que fou muller del dit rey de Castella, appellat Joan*, fill del dit rey Henrich.» Ara bé; la virtuosa reina Dona Elionor de Castella, muller del dit Joan I, morí de sobrepert a Cuellar el 13 de setembre de 1382⁽²⁾.

Coincideix ab aquesta alusió el document ja citat de 7 de Decembre de 1382, que conté una donació feta pel rey a Dezcoll de mil sous barcelonins, entre altres coses, *per escriure les seves cròniques*⁽³⁾, proba fefaent de que a les hores encara hi treballava. Naturalment que ab aquest document no 's pot determinar si precisament era 'l llibre VI el que llavors escrivia. No obstant, l'alusió esmentada sembla referirse no a la mort recent de la infanta, circumstancia que s'haguera consignat, sinó a una data ja un xich llunyana, y en tal cas es més segur que se pugui aplicar per fixar la d'aquest llibre, el document de 10 de juliol de 1385, també citat, que parla de propòsits per part den Dezcoll, de voler a les hores no sols continuar, sino també acabar l'obra. Sembla que en aquella data sols

(1) C. R., ed. de Bofarull. Llibre VI, cap. 1, p. 325.

(2) Próspero de Bofarull, *Condes de Barcelona vindicados*, II, p. 277.

(3) «in aliqualem retributionem servitorum... tam in serviendo officio nostri rationalis magistri, quam in scribendo cronicas nostras, quam alias.» Arx. Cor. Arag. Reg. 1280, fol. 12.

mancarien redactar, a lo més, els dos darrers llibres, o sigui el VI y el VII, car el document citat indica clarament que la obra estava ja convenientment adelantada. El rey ho diu textualment: «regraciam vos la oferta quens fets de *continuar e acabar lo libre de la nostra vida, començat per nos, e ja convenientment enantat*»⁽¹⁾.

Aquest document mostra, ademés, que en Dezcoll continuava consultant ab el rey, sempre que 's posava a la feina, el pla y el desenrotllo del seu treball, y que respecte als quatre llibres darrers de la seva crònica, no 's va contentar ab les instruccions demanades en l'any 1375. Aixís se desprèn de la segona part del document de 1385, a que acabem de referirnos: «*volem que servan l'orde quens havets fer saber, com nos parega sufficient e bo, hi entenats ab tota diligencia, de guisa que dins breu haja tal acabament, quen hajam plaer e vos ne siats digne de laor...*»

El llibre VI estava inclòs, sens dubte, en aquella part de la crònica que necessità de nou la inspecció reyal, y que en 1375 no estava, se pot ben dir, ni tan sols esboçada. N'hi ha prou, per demostrarho, ab fixarse en que 'l rey parla a les hores en condicional o futur. «Lo VI, qui parla de la guerra de Castella, per çò com lo fet fó gran, *haura esser larch.*» La forma imperativa que segueix encara mostra més a les clares que 'l treball estava per fer: «*perque fets lo per jornades e per menut on mil porets*» (es a dir, sempre que podèu).

El llibre, malgrat les instruccions del rey, no resultà tan llarch com ell desitjava ni com el assumpte ho requeria, però ja hem indicat abans que es el que ocupa en quant a extensió el segon lloch entre els sis de la obra.

Per lo demés, les instruccions del rey en quant al orde y al descapdellament dels successos, foren seguides casi al peu de la lletra. La narració per jornades es feta ab més rigor que en el llibre V, mes no ab tanta minuciositat com en el III, en el que 'l rey hi va estar més a sobre que en el de que ara parlem. Després d'aquest, cap n'hi ha tan rich en dates de dies, mesos y anys. Recordis la exposició cronològica que hem fet al principi.

Pera que 's vegi que la narració dels fets que 'ns ha pervinguda s'acorda del tot ab els desitjos del rey, assenyalarém, com ho hem fet abans ab el llibre anterior, els passatges de la crònica que corresponen a cada indicació de la lletra de 1375.

Segueix dient el rey en ella:

«*perque fets lo per jornades e per menut on mil porets: e recomtats hi tots los grans fets e assenyalsats, axi com ho fo la entrada que nos faem a Magalló* ⁽²⁾ e apres la de Terrer: e lavors se cobra Tariza (Taraçona) ⁽³⁾ e apres ço que 's segui en mar e en terra; e puy la batalla que nos li

(1) Arx. Cor. Arag., Reg. 1372, fol. 45.

(2) C. R., ed. de Bofarull. Llibre VI, cap. 3, p. 337. «lo rey de Castella... nos gosa combatre ab Nos que li teniem batalla aparellada en lo dit loch de Magalló...»

(3) C. R. Llibre VI, cap. 5, p. 348. «e en lo camp (del Terrer) nos attendam... porque era acordat... que (nostres gents)... anassen... al camp Alavés, que es prop d'una legua... del castell o loch nostre de Tariza (Ta-

param a la Losa (1), e com entram en Valencia que faem levar lo rey Pedro del Grau de Valencia (2), e lo setge de Murvedre (3), e a la conclusio la entrada de les companyes (4), e la execucio que faem del rey Pedro ab companyes soldades per Nos (5), e de la coronacio del rey Enrich, e del matrimoni que nos faem ab ell (6), que 's tractà en lo parlament que nos haguem a Cessa ab lo rey de Navarra, del qual parlament hi fets menció; e nos com serem aqui la causa perquè faem lo dit matrimoni (7)... E fets hi menció de les morts del infant don Ferrando (8) e den Bernat de Cabrera (9), e daltres fets que Nos faem per justícia: tot aço faent per jornades e per menut, axi com mils porets. Quant es del fet que 's segui entre lo rey Pedro e 'l rey Enrich (com) nos noy cabiem, (es a dir, *com nos no hi erem*) no cal fer per jornades, sino en summa, recomptant hi lo fet segons que 's conte en lo vostre capitol (10). E fets hi mencio dels deseximents que apres nos ha donats lo Rey Enrich, e com havem fet lo matrimoni per les grans fams e mortaldats e opressions de grans companyes que entren de França en nostres terres, e en aço 's conexera la gran desconexensa del rey Enrich (11) e aço fets e ordenats al mils que porets...»

El llibre VI de la C. R. es un dels més interessants, tant per l'assumpte com per la seva exposició, y en molts episodis no mereix més que elogis. El cap. 8, per exemple, que relata la mort de Bernat de Cabrera, y l'atrevida y ràpida

raçona)..., per combatre al dit rey de Castella.» El rey té un especial esment en fer constar les vegades que parà batalla a Pere 'l Cruel, y que aquest no volgué acceptarla...

(1) C. R., ed. de Bofarull. Llibre VI, cap. 6, p. 355. «y anam al camp de Nules pres la font de la Losa, y aquí esperam al rey de Castella... Mas per alguns tractaments... cessa la dita batalla, ben que Nos lo haguessem esperat en lo camp hon le haviem dia assignat.» Es la tercera vegada que desafia al rey.

(2) C. R. Llibre VI, p. 363. «Y en aquesta manera anam tots vers la ciutat de Valencia... Y lo dit rey de Castella levas del dit Grau de Valencia.» Vid. Arx. Cor. Aragó. Reg. 1404, f. 28-35, etc. (Abril 1364).

(3) C. R. Llibre VI, c. 9, p. 377. «E finalment estiguem ultra VI mesos sobre lo setge de Morvedre, tro quel haguem es rete a Nos.»

(4) C. R. Llibre VI, c. 10, p. 378. Se refereix a les Companyies del francès Bertran du Guesclin, la entrada y aculliment esplèndits de les quals a Barcelona, conta en el començ d'aquest capitol. Vid. Arx. Cor. Aragó Reg., 913, f. 57-69. R. 1574, f. 5 y 6, etc.

(5) C. R. Llibre VI, c. 11, p. 385. «E esdevenchse quel dit rey En Pere vench a batalla contra lo dit rey Henrich vers les partides del castell de Muntirell... etc.» Vid. Reg. 1081, f. 15, v. — No es la C. R. l'únic text català de l'època que conta la mort del rey Pere 'l Cruel. En Zurita fa menció de la relació de «un autor catalán de aquellos tiempos», anònima y desconeguda fins ara, que afegeix detalls interessants, tals com el de que 'l Vescomte de Rocaberti donà un cop de daga al rey de Castella, fentlo caure sota del Comte de Trastamara. Lib. X, cap. V.

(6) C. R. Llibre VI, c. 12, p. 385. «E com lo dit rey don Henrich fou fortificat en son regne, Nos fom requests per ell del fet del matrimoni de la dita infanta filla nostra ab lo fill seu primogenit.

(7) C. R. Llibre VI, c. 6, ps. 358 y 359.

Segons la crònica, l'entrevista ab el rey de Navarra tingué lloch desde 'l 20 al 23 març 1364, en Almudevar, y al partir Pere III de Navarra anà a Cessa, on era la sua muller. Pera res es fa menció del parlament, en que segons es diu en la lletra esmentada, es tractà de dit matrimoni.

(8) C. R. Llibre VI, c. 6, p. 355. «E estants axi haguem alguns clams secrets de moltes males obres quel infant En Ferrando fratre nostre nos tractava...» Apesar de que 'l rey procura tirar sobre l'infant tota la culpa de sa mort, es transparenta tota la perfidia ab que logrà que caigués en ses mans. Vid. Arx. Cor. Aragó, Reg. 1190, f. 431. (16 jul. 1363.)

(9) C. R. Llibre VI, c. 8, p. 366. «Estant Nos en la dita ciutat (Barcelona)... haguem gran consell sobre lo dit fet de mossen Bernat de Cabrera, de quens teniem per mal servits... en gran minva e dan de nostra persona e dels nostres regnes...» Vid. Zurita. Lib. IX, cap. 47. *Proceso contra Bernardo de Cabrera mandado formar por el Rey Don Pedro IV publicado de Real Orden por D. Manuel de Bofarull y Sartorio*. Barcelona, 1867-68. (3 vols. que son els 32 a 34 de la *Colección de Documentos inéditos*.)

(10) Efectivament, com ja hem indicat abans, en el cap. 11, se refereixen sumariament tots els fets de l'entrada en Castella del de Trastamara ab Bertrán de Claqui, y els posteriors, fins a la batalla de Nájera y de Montiel, sense posar cap data, ni tan sols a aquets dos successos tan importants. Com ho indica la lletra adalt recordada, aquest capitol fou un dels aprovats pel rey, y es de creure que ha arribat a nosaltres en la mateixa forma en que 'l planejà en Descoll, al presentarlo.

(11) Al rey li va recar molt el matrimoni, per la manera que li fou imposat, o sigui, tenint que renunciar a Soria, Conca y altres ciutats castellanés. En el moment en que 'l rey escrigué la seva lletra an en Dezcoll, el succés era molt recent, car se realisà dos mesos abans, el 12 juny 1375. Bofarull, *Condes vindicados*. II, 277. Dezcoll tracta d'aquest fet molt per demunt en el cap. 12, y justifica 'l matrimoni casi ab les mateixes paraules que 'l rey emplea en la seva lletra. Les posem a continuació: «jatsia que a Nos desplaqués molt, ho haguem a fer esguardant a aquell temps en que companyes estranyes estaven aparellades contra Nos del regne de França: e axi mateix en nostres regnes havia mortaldats e fams, perque haguem a complir la voluntat del dit rey.» C. R. Llibre VI, c. 12, p. 386.

expedició a Oriola, ab els discursos en castellà del mestre de Santiago y la contestació irònica del rey de Castella, es un dels més variats y deliciosos, unes voltes de fonda intensitat dramàtica, altres de un aire marcadament còmic, y ab anècdotes entretingudes a tall de crònica popular. Zurita, que no es fàcil de contentar quan se tracta del rey Pere ni de la seva crònica, se pot dir que aprofità sencer aquest capítol⁽¹⁾, y no té més remey que confessarho, cosa que no sempre li ve de gana. «Escribese en la historia del rey esta jornada (la d'Oriola), más en particular que otra ninguna, á quien yo seguiré á la letra en esta parte.» Va comprendre el cronista que tota ella està plena de records del rey, d'aquells que debades se cercarien en cap document, y que com comunicats per ell, tenen un valor preciós. Per això transcriu al peu de la lletra l'elogi que sortí de boca del comte de Trastamara, quan tot just descavalcat, el rey reventat per l'espantosa jornada, se gità sobre 'l llit: «Senyor con tales jornadas quebrantan los grandes reyes los chicos, he los otros reyes lures enemigos...»⁽²⁾.

Mes no sempre 'l cronista 's manté a la mateixa altura. Hi ha que confessar que sintetisa y resum, per lo comú, ab vigor y claretat, en un estil lacònic y auster, però unes voltes l'afany de fer feina y d'enllestir y contar les coses *per summa*, com el rey ne deya; o la temensa de dirne de desagradables, el porten a suprimir fets y detalls de la major importancia. Aixís té molta raó Zurita al afirmar del capítol oncé, en que 's parla de la entrada que feren els comtes de Trastamara y Osona per les parts de Castella y además de la batalla de Nàjera, «que mas parece en este lugar aquella obra relacion de camino que de historia»⁽³⁾. Y no obstant, el rey va donar per bo aquest capítol, perquè era d'aquells que no 's referia a la seva persona, o com deya ell, era d'aquells en que «Nos no hi cabiem.» Sols s'interessava, com hem dit més d'una vegada, per lo que tenia un caràcter marcadament personal, y aquest aspecte es el que dona més valor y autenticitat a la C. R.

El autor del llibre VI té que sofrir forçosament la comparació ab el famós historiador castellà, el Canciller Pere López de Ayala, que en el primer de les seves cròniques del regnats de Pere I, Enrich II, Joan I y Enrich III, tractà també dels fets de la guerra de Castella y Aragó, y hi ha que confessar ab sinceritat que en el conjunt no pot posarse sempre al seu costat. La cultura d'un y d'altre era diferent y per lo tant diferents havien d'esser llurs dots de narradors y de investigadors. Ayala té en les lletres castellanés una importancia que no podia atenyer en Dezcoll, ni el mateix rey Pere III, que no era un literat en el vertader sentit d'aquesta paraula, y molt menys un home del renaixement com el Canciller. Ni 's tracta aquí d'un cronista, sinó d'un dels més grans historiadors de l'edat mitjana espanyola, del primer historiador modern, que 'ns ofereixen les

(1) *Anales*. Lib. IX, cap. 59.

(2) C. R., ed. de Bofarull. Llibre VI, c. 8, p. 371.

(3) *Anales*. Lib. IX, cap. 28.

literatures peninsulars, y que ja ·s pot posar a l'altura dels Melos y Mendozas, no en quant a lo retòrich del estil, sinó a la manera severa, conscient y fonda de sentir la historia, y a l'art de disposar la narració, sense deficiències ni diferències de densitat. Zurita, que, com hem dit més d'una vegada, flairava tot seguit la importància de les fonts y sabia triarles, va aprofitarse molt més de la narració del Ayala que de la del nostre rey, al tenir que tractar ab la riquesa d'informació que li es peculiar, de la guerra de Castella. Aixís, al referir la presa de Tاراçona pel rey de Castella, se queixa de que ·l cronista català no digui rès sobre aquest fet, y acut al Canciller de Ayala, dient «que es muy cierto autor y grave en la historia de estos tiempos»⁽¹⁾.

S'han fet grans elogis de la fidelitat històrica del Canciller confirmada per la crònica catalana, pel portuguès Ferran López, per Villani y per Froisart; altre tant podem dir també de la obra que estudiem. Podrà esser incompleta, però en lo que refereix no altera per punt general els successos, ni tan sols els desfavorables que ·l rey havia de recordar ab pena, com la mort del gran almirall y conseller seu, Bernat de Cabrera. La informació en quant a dates y personatges es riquíssima, y es veu ben palesament que en Dezcoll, com llochtinent del Mestre racional, podia enterarse de la ordenació d'aquells successos que no havia presenciats, fàcilment y d'un cop d'ull, sense tenir que acudir a tots els registres de la cancelleria, on aquells se presenten en certa manera, triturats y esbarriats, y confosos entre mil coses diferents. Entre ·ls secretaris de la cancelleria que figuren en aquest temps, a saber: en Matheu Adrià, que va morir en 1365, Bertràn çà Muntada, Ferrer de Magarola, Bertràn de Pinós, Bernat de Bonastre, Joan de Castelló, Francesch de Gual, y altres, el que sens dubte podia ajudar més an Dezcoll en la seva tasca, després del rey, fou el sabi Jaume Conesa, que l'acompanyà al principi de la campanya y que intervingué en molts actes importants, tals com la concordia entre el rey y el Compte de Trastamara, on se feu el repartiment entre ·ls dos del regne de Castella.

Malgrat tota la seva diligència, el canceller castellà no podia estar tan informat de les coses de la nostra terra com en Dezcoll. Les dugues cròniques, donchs, es complementen y ens donen, ademés dels documents del arxiu, una informació íntima, que no pot suplir sino el testimoni dels grans actors ó espectadors d'aquells successos. Y en quant a això, dú la ventatja la nostra relació, ja que en ella directa o indirectament sempre es el rey qui parla, y al voltant del rey giren tots els fets, mentres en la del canceller Ayala, més extensa y ponderada, sols es el seu testimoni qui ·ns informa y no sempre prou imparcial y serè. La conformitat de la C. R. ab la castellana es una prova concluyent de la imparcialitat y bona informació den Dezcoll. Aixís, per no citar més que un

(1) *Anales*. Lib. IX, cap. 43.

fet, l'Ayala ⁽¹⁾ dona tota la culpa de la guerra al rey de Castella y fa parlar al monarca català ab la mateixa moderació que s'observa en la carta que se inserta en la Crònica ⁽²⁾.

LLIBRE VII. — Es pot dir que ab el llibre anterior y ab la guerra de Castella fineix la crònica propiament dita, tal com el rey la pogué dirigir y examinar.

La C. R. no quedà acabada. No abraça, donchs, tota la vida del monarca, ni tot el seu regnat. Comença ab la seva naixensa (1319); però termina en 1370. Restaren sense historiar els darrers disset anys, fins a la seva mort (1387). En els llibres examinats hem sorprès tota la gestació de la obra. A l'acabament de la guerra de Castella, el cronista s'hi posà primer de ferm, no tant després, passant per les etapes y consultes de 1375, 1382 y 1385, última vegada de que tenim notícia de la intervenció reyal. Mes les instruccions del rey an Dezcoll en dit any 1375, ens donen compte d'un altre llibre o capítol, també esplanat y aprovat pel nostre monarca, que quedà sense enllestir, per la poca pressa que en treballarhi s'hi donà el cronista, després de la mort d'aquell.

Aquest darrer llibre no ns ha arribat a nosaltres, al menys a jutjar per lo que d'ell diu el rey en la lletra esmentada.

«L'altre capítol qui parla de la rebelio del jutge d'Arborea, tenim per bo e que y sia feta menció de tots los fets, jassia n'hi haia de gran minva nostra, car rao es que si contenen les provisions que nos hi faem, e si Deus volia noure a Nos e valer al jutge, per aço no romania nos no fossem diligents en los fets, e nostres successors poran veure nostra diligencia; e puys, que esperam ab Deus en breu conquerir tota la illa, qui sera conclusio de tots los fets passats, e axi lexar hi ets espahi per guisa que 's puga continuar la conquesta que farem de la illa e metets hi totes quantes coses hi ha esdevengudes qui sien dignes de qualque memoria be, e especificadament, per jornades e on pus especificadament porets...»

A pesar del interès que mostra el rey en que Dezcoll referís la rebelió de la illa de Sardenya, extenentse en tan curioses consideracions de sincera imparcialitat en la narració, no s'arribà a enllestir, aquest capítol, o al menys no se'l troba en la redacció o redaccions que de la crònica han arribat fins a nosaltres.

Al perill de la guerra de Sardenya, atacada de nou pels genovesos, s'hi afegí un altre mal més pròxim, que fou la invasió de les companyies extrangeres soldades pel infant de Mallorca, que 's feu més imminent a principis del any 1374. An aquest fet sembla aludir el darrer extrany paragraf ab que termina la lletra an B. Dezcoll:

«Quan es del fet darrer de les companyes d'enguany, no ns par que se'n deja fer menció, car fet algu bo se'n ha seguit, ne encara no sen pot seguir alcuna conclusió bona, com sia estat fet que no pot tornar en camp; perque us pregam que en los dits affers vullats metre mans e treballar hi ab eficacia, car de vos ades major servey no ns poriets fer.»

(1) *Biblioteca de autores españoles*. Madrid. M. Rivadeneyra. 1875. Tomo I. *Crónica del Rey Don Pedro*, por D. Pedro López de Ayala. Año séptimo. Cap. X, p. 474.

(2) C. R., ed. de Bofarull. Llibre VI, cap. I, p. 333.

Així termina la curiosa lletra de 'n Pere, document, com abans hem dit, únich en el seu genre en la historiografia catalana, en el que sorprenem tota la gestació d'una crònica reyal de la nostra Edad Mitjana. No cal dubtar de que 'n Dezcoll va tornar a refer els quatre darrers llibres (4, 5, 6 y 7), presentats en 1375 a la aprovació del rey, y ens sembla haverho demostrat documentalment.

Es de presumir, que en 1385 la crònica 's trobava gaire be en el mateix estat en que 'ns es arribada, y que la relació dels seus fets ja no passà del any 1382. Ve a probarho la singular coincidència de que 'l sisè capítol fa al principi y al final una alusió a la mort de la reina Elionor (1382), y que les notes soltes de que anem a parlar acaben també ab la relació de la liberació de la reina Maria de Sicilia pel vescomte de Rocaberti, que tingué lloch en la primavera de 1382. Dites notes soltes tracten de diversos aconteixements ocorreguts, casi tots, desde 1375 fins a 1382 y semblen fragments dispersos de un altre llibre. Sols se troben en el manuscrit de Valencia, assenyalat pels senyors Pagès y Massó Torrents ab la lletra C, mes no en els que en llurs estudis porten les cotes A B. En Carbonell en dona d'elles el següent confús resum:

«Acabats per gracia de Deu tots los dits sis llibres segueixen les coses subsegüides axí del casament del dit Rey en Pere ab dona Sibilia de Forcia e de la coronació de aquella e dels casaments del fills, filla e neta de dit rey Pere, e de la mort de la reina Constança, muller del rey Frederich de Sicilia, e del infant de Mallorca, e de la successió del regne de Sicilia pertanyents a la casa d'Aragó.»

Aquest sumari, segons observa en Pagès⁽¹⁾, no 's troba en cap manuscrit, y además està escrit en tercera persona, mentres que la relació que ve després ho està en primera, com tots els demás capítols de la crònica. El apèndix o notes que segueixen al sumari no son, donchs, den Carbonell, emperò ens sembla que en ell hi va posar la seva mala mà per el desorde en que estàn disposades, per les errades cronològiques y per certes alusions posteriors a la mort den Dezcoll. No 's pot capir en el fidel historiador de Pere III tal manca de ordenació y exactitut en fets de molts del quals fou testimoni presencial. Don Antoni de Bofarull⁽²⁾, al parlar dels disbarats del apèndix en la relació de la invasió del infant de Mallorca, en les dates dels casaments del rey y del infant y en altres fets, diu lo següent, y no li falta raó: «No cesamos de repetir que el apéndice..., escrito con mucha posterioridad á los hechos, es un tejido de anacronismos por el mal orden en la colocación de los mismos, y por las aglomeraciones que se notan en cada pasaje.» Les alusions a fets posteriors a que 's refereix en Bofarull, son, además de la enumeració dels tres fills de Dona Sibilia, la dels fills del rey Joan. Diu l'apèndix que aquest, del matrimoni de Dona Violant de

(1) *Recherches sur la Chronique Catalane attribuée a Pierre IV, etc. Romania*. XVIII, p. 256.

(2) *Historia de Cataluña*, Barcelona, 1876, t. IV, p. 591. Vid. además ps. 580 y 582.

Bar, «*procrea molts fills, mas no lin visque sino una filla apellada Yolant*» (1). El que escrigué això no podia ferho sino després de 1396, perquè el últim dels fills del rey Joan, als que sobrevisqué la dita Yolant, morí el 4 d'agost del dit any.

A nosaltres l'apèndix ens fa l'efecte d'una colecció de notes soltes y mal surgides, algunes molt suggestives, que devien formar part de un altre llibre de la C. R., tal vegada distint del llibre VII, perdut totalment en el seu conjunt, y al qual probablement en Dezcoll no pogué donar la darrera mà per haverlo sorprès la mort. Al costat de les inexactituds indicades y de les ullades a temps posteriors que denoten un segon redactor desconegut, hi ha passatges en els que s'hi veu una redacció destre y ben resumida, o un toch íntim y ben sentit, que denoten el record viu d'un espectador dels fets. Tal s'ens presenta, per exemple, l'episodi dramàtic de la liberació de la reina Maria de Sicília, realitzada per l'atreuít cop de mà del vescomte de Rocaberti al seu retorn de la pacificació dels Ducats d'Atenes y Neopatria (1382). Adhuc, després d'haver recorregut un per un tots els nombrosos documents relatius a n'aquest episodi, l'apèndix de la crònica ens ha donat força llum sobre aquells successos, sorprenent en ell una visió clara y de conjunt dels fets, que ajuda molt a enllaçar les notes disperses y massa nombroses de la reyal cancelleria.

L'apèndix de que parlem y algun altre fragment de la C. R. foren tal vegada escrits durant el temps del rey Joan. Els documents publicats per Pagès y Llabrés relatius a la crònica d'aquesta època, no donen lloch a dubte respecte d'una tercera *reprise* de la mateixa, per en Dezcoll. La obra no era encara acabada en 1388 (2).

Bernat Dezcoll morí vers l'any 1390. Feya més de quaranta anys que era al servey de la casa reyal. En 1352 ja el veyem figurar com rebedor de la moneda per les viles y llochs del principat, ab motiu dels otorgaments de quantitats o acorriments otorgats al rey per la guerra contra Gènova y disposició de la armada que ab la de Venècia devia anar a combatre el seu estol (3). El senyor Gabriel Llabrés es el que ha reunit notícies més interessants sobre aquest per-

(1) C. R., ed. de Bofarull, p. 393.

(2) Que en Dezcoll treballava en la C. R. y no ab molta diligència, en el regnat de Joan I, ben palesament ho confirmen els següents documents:

1. — Barcelona 6 mars 1388. (Dos docs. publicats per G. Llabrés, op. cit., ps. 43 y 45.) Orde del rey a Berenguer de Llobet, procurador de les rendes reials de Mallorca, de pagar an Dezcoll «*per esguart del treball sostengut e sostenidor en ordenar e fer un libre que a pregaries e manaments del senyor Rey en Pere de bona memoria... comença de fer ordenar en vida del senyor Rey.*» etc.

2. — Barcelona 28 octubre 1388. «En Berenguer Llobet. Ja sabets com lo feel del consell nostre En Bernat Dezcoll, ha continuat lo libre en que son escrits los grans fets qui son entrevinguts en tot lo temps que regna lo senyor rey En Pere de bona recordació, pare nostre. E per aquesta rahó e per lo bon servey quel dit En Bernat ha fet al senyor Rey... e a nos, havem escrit per lretres nostres a vos e manat que... li paguets... certa quantitat de moneda per rahó de sa quitació... On com... a nos sia molt necessari que la obra del dit libre sia acabada, la qual se hauria a retardar si la dita quitació... no pagavets... per ço a vos... manam que al dit En Bernat paguets la dita quitació. (A. Pagés, op. cit., p. 237.)

3. — Barcelona 20 decembre 1388. — Nova orde del rey a Berenguer Llobet, sobre la manera de fer efectiu dit pagament. (Llabrés, op. cit., p. 44.)

(3) Arx. Cor. Aragó, R. 1396, p. 74.

sonatge, abans completament desconegut ⁽¹⁾, y an elles hi podrem afegir d'altres que fixaràn més la seva vida y els diferents càrrechs palatins que desempenyà.

Creu el senyor Llabrés que fou originari de Mallorca, patria de tants distingits escriptors catalans, y que de molt jove, en 1332, se treslladà a la illa de Sardenya, hont hi passà aproximadament una vintena d'anys. En 1356, ab autorisació reyal, enagenà els seus fèus sarts de Quartocho y Quertonodico; emperò, un any abans, en 1355, ja figura a Barcelona en la curia, com *escriba del mestre racional* ⁽²⁾. Això explica que en aquella venda ja s doni el títol de ciutadà de Barcelona. Res més se sab d'ell fins a 1359, en que va rebre l'encàrrech de treslladarse a França per cobrar del monarca francès una important suma d'or, en virtut de certa concessió feta en 1356. En 1363 desempenyava ja l'important càrrech de llochtinent de Mestre racional ⁽³⁾; y en 1367 el trobem ocupat en la tresoreria reyal. Al terminar la guerra de Castella en 1369, deuria posarse a la tasca de la redacció unes vegades, y ordenació altres de la C. R., en la qual emplearia els anys següents fins a 1375, anys en que 'l seu nom ja no apareix ab frequencia, com empleat en la Cancilleria. Desde 1375 fins a la seva mort, més que el llochtinent de Mestre Racional, es el cronista el que ocupa el lloch preferent, com ho proben, segons observa ab molta rahó el senyor Llabrés, els quantiosos donatius que rebé, que pujen a la suma de 26.000 sous, la major part, sens dubte, per raó de la important obra que 'l rey li tenia encomanada ⁽⁴⁾. Ens consta y ho acabem de veure, que en la C. R. hi treballà en 1375, en 1382, en 1385 y en 1388. Aquest es l'únich llibre que donà a n'en Dezcoll categoria d'escriptor y que li ha obert un lloch d'honor en el panteó dels nostres historiadors mig-evuls, y no consta en cap més document que colabores en altre obra, com se pot afirmar den Matheu Adrià y den Jaume Conesa.

No hem fet més que esboçar la personalitat den Dezcoll, que mereix un estudi atent y detingut, car l'autor de una de les obres capdals de la historiografia catalana, no podia esser un escriptor adotzenat. El rey Ceremoniós coneixia y sabia triar els homes; de segur que en ell va veure condicions que no reuniren altres sabis secretaris y gent de lletres que 'l rodejaven, quan a n'ell va donarli un encàrrech tan honrós y de tanta confiança com el d'entregarli, pera que el trametés a la posteritat, el tresor de la seva honra y de la seva vida pública y privada.

Estem molt lluny de creure que hem abordat y hem resolt tots els problemes que sugereix l'estudi de la crònica del rey Pere III. Això, com ja ho hem indicat, sols podrà conseguirse en part ab una edició crítica definitiva; y diem en part,

(1) *Bernardo Dezcoll es el autor de la Crònica Catalana de Pedro IV el Ceremonioso de Aragón.* — Madrid, 1903.

(2) *Arx. Cor. Aragó.* R. 980, f. 40.

(3) *Documents*, I, etc., doc. n.º 209.

(4) *Op. cit.*, p. 13. Anys 1375, 1376, 1380, 1382. D'aquest ultim any hi ha tres documents, el darrer dels quals, ja esmentat, se refereix a una recompensa per la redacció de la C. R.

perquè sempre quedaràn dubtes y problemes insolubles. Ha arribat ja el moment de ferse aquesta edició, ab l'arreplega y coteig de tots els manuscrits que puguin abastarse de les dugues cròniques reyal y pinatesa, degudes a l'iniciativa del Ceremoniós; això en quant a la part paleogràfica. Per lo que respecta al fons històrich, el estudi de la C. R. s'ha enriquit molt ab la publicació del primer volum dels *Documents pera la historia de la cultura catalana mig-aval*, donats a la estampa en 1908, y ab la rica munió que constituirà el segon, a les hores d'ara en curs de publicació. Casi tots els personatges del XIV segle, y per lo tant tots els que figuren en la C. R., surten en aquella arreplega de documents. Els seus indices ens posaràn en camí de coneixels un a un. Cal també fer un índex de tots els noms de persones y llocs de la riquíssima mina que explotà Zurita, que no s'contentà ab l'escorcoll del Arxiu de la Corona d'Aragó, sino que va tenir a mà moltes fonts, algunes per desgracia desaparegudes. El comentari ideal de la crònica ens el donaria l'estudi dels fets polítichs a que fan referencia la serie de registres de dit Arxiu, del regnat de Pere el Ceremoniós, la més rica que en aquell es troba. Mes això no es obra personal, sino colectiva, com ho ha estat fins ara el despull d'aquella rica pedrera, que ens posa avuy en condicions de poder comentar les nostres cròniques nacionals, com cap altre poble ho pot fer ab les seves.